

Tartu Ülikool

Sotsiaal- ja haridusteaduskond

Koolikorralduse õppekava

Heidi Kiuru

ERI RAHVUSI ÜHENDAVA RIIGIIDENTITEEDI
KUJUNEMINE EESTI- JA VENEKEELSETE
KOOLIDE ÕPILASTEL

magistritöö

Juhendaja: Aune Valk

Läbiv pealkiri: õpilaste riigiidentiteet

Tartu 2011

Summary

The current master thesis is a part of a larger project „The Perspectives of Music in forming the open Estonian identity”. The main aim of the research paper was to analyse the Estonian state identity among the Estonian and Russian secondary school students. As well as to research the links between ethnical identity and state identity and the factors that predispose them. One aim was to find the common factors when forming the state identity among Estonian and Russian students.

Altogether 945 people participated in the research, 672 of them were students. The selection was divided into three regions: Ida- Virumaa, Tartumaa, Harjumaa. As comparison the parents of the youth were analysed.

All the participants filled in one questionnaire, which consisted of four parts. Ethnical identity questionnaire (Valk, Karu 2001); open Estonian identity questionnaire; multi identity questionnaire; psychological well-being questionnaire (Pullmann, Allik 2000, Pullmann 2007, Realo 2007, Roccas et al. 2000).

The results confirmed the hypothesis partly. The ethnical and state identity are not connected among the Russians living in Estonia. The Estonian state identity is not stronger among the youth compared to their older generation. Social capital endow the formation of state identity. The ethnical identity among the Russian adolescence is connected to self-esteem and state identity to the knowledge of Estonian language and the contentedness with their life. Among Estonians both the ethnical and state identity are connected with self-esteem and the contentedness with their life. The conclusion from the research is that although since 2000 there has been an integration policy in Estonia, which one aim is to form a common state identity among all Estonian citizens but it has had no good results. There are few common state identity traits among Estonian and Russian adolescences: the Russians see Estonia as multicultural whereas for the Estonians the state identity is strongly connected to ethnic identity.

The common state identity is supported by low ethnical distinction and European identity.

I would like to thank Triinu Ojamaa, Kanni Labi, Aune Valk, Kristel Karu, Julia Sulina ja Marianna Drozdova for their help in working out the questionnaires and collecting data as well as for the opportunity to participate in interesting discussions. Also I would like to thank Maiki Hint for translating the texts from English to Estonian and Kait Eiland for proofreading.

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö pealkirjaks on „Eri rahvusi ühendava riigiidentiteedi kujunemine eesti- ja venekeelsete koolide õpilastel“. Antud magistritöö on osa suuremast projektist „Muusika perspektiivid eesti avatud identiteedi väljakujundamisel“. Selle töö peamine eesmärk oli uurida Eesti riigiidentiteedi olemasolu eesti- ja venekeelsete gümnaasiumiõpilaste seas. Samuti uurida riigiidentiteedi seoseid etnilise identiteediga ning välja selgitada seda soodustavaid tegureid. Üheks eesmärgiks oli leida eesti-vene noorte ühisosa riigiidentiteedi kujunemisel.

Uurimuses osales kokku 954 inimest, nendest 672 õpilast. Valim oli jaotatud kolme Eesti piirkonna vahel: Ida-Virumaa, Tartumaa, Harjumaa. Võrdluseks uurisime eesti- ja venekeelsete noorte vanemate põlvkonda.

Kõik osalejad täitsid ühte küsimustikku, mis koosnes neljast osast: Etnilise identiteedi küsimustik (Valk, Karu 2001); Eesti avatud identiteedi küsimustik; Multiidentiteedi küsimustik; Psühholoogilise heaolu küsimustik (Pullmann, Allik 2000, Pullmann 2007, Realo 2007, Roccas et al. 2000).

Tulemused kinnitasid hüpoteese osaliselt. Eestis elavate venelaste etniline identiteet ja riigiidentiteet ei ole omavahel seotud. Võrreldes vene vanema põlvkonnaga, ei ole Eesti riigiidentiteet vene noorte seas tugevam. Sotsiaalne kapital toetab riigiidentiteedi kujunemist. Vene noorte etniline identiteet on seotud pigem enesehinnanguga ja riigiidentiteet eesti keele oskuse ning eluga rahuloluga. Eestlastel on nii etniline identiteet kui riigiidentiteet seotud enesehinnanguga ja eluga rahuloluga. Uurimusest järeldus, et kuigi Eestis on alates 2000. aastast tegeletud integratsioonipoliitikaga, mille üheks eesmärgiks on Eesti püsielanike ühise riigiidentiteedi kinnistumine, ei ole see häid tulemusi andnud. Ühisosa vene ja eesti noorte riigiidentiteedis on väike: vene noortel on ülekaalus arusaam mitmekultuurilisest Eestist, eestlaste riigiidentiteet on aga väga tugevalt seotud etnilise identiteediga. Ühist riigiidentiteeti toetab madal etniline eristamine ning Euroopa identiteet.

Oma töös tahaksin tänada Triinu Ojamaad, Kanni Labi, Aune Valku, Kristel Karu, Julia Sulinat ja Marianna Drozdovat abi eest küsimustiku väljatöötamisel ja andmekogumisel ning võimaluse eest osaleda huvitavatel aruteludel. Tänada tahaksin ka Maiki Hinti abi eest võõrkeelse materjali tõlkimisel ja Kait Eilandit abi eest teksti korrigeerimisel.

Sisukord

Kokkuvõte	2
Sissejuhatus	6
Teoreetilised lähtekohad	8
Etniline identiteet	8
Etnilise identiteedi komponendid	9
Etniline identiteet eri põlvkondades	10
Riigiidentiteet	11
Eesti riigiidentiteet	11
Eesti Lõimumispoliitika	11
Akulturatsioon ja mitmekultuurilisus	13
Mitmekultuuriline riik	14
Mitmekultuuriline inimene	15
Akulturatsioon ja kohanemine	15
Akulturatsioon ja eesti keele oskus	16
Eesti avatud identiteet	16
Kool identiteedi kujundajana	17
Töö eesmärgid ja hüpoteesid	19
Metoodika	21
Valim	21
Uurimuse protseduur	21
Mõõtevahendid	22
Andmete analüüsimise meetodid	23
Tulemused	24
Eesti riigiidentiteedi skaala struktuur	24
Etniline identiteet ja riigiidentiteedi tugevus erinevates gruppides	26
Kas venelane saab olla ka eestlane? Riigiidentiteedi seosed etnilise identiteediga	27
Ühine alus riigiidentiteedi kujunemiseks	28
Mis toetab riigiidentiteedi ja mitmekultuurilisuse kujunemist: riigiidentiteedi ja mitmekultuurilisuse ennustamine regressioonanalüüsis	29

Etnilise ja riigiidentiteedi seos psühholoogilise heaoluga	30
Vene koolide õpilaste riigiidentiteedi, etnilise identiteedi, mitmekultuurilisuse tugevus ja eesti keele oskus erinevates piirkondades	31
Arutelu	32
Kasutatud kirjandus	36

Sissejuhatus

Identiteediteema on jõudnud inimeste teadvusesse ja leidnud uurimist seoses selle probleemseks muutumisega. Eesti on mitmekultuuriline riik ja seetõttu on oluline, et nii eestlased kui mitte-eestlased tunneksid end positiivses mõttes seotuna Eesti riigiga, suhtuksid sallivalt erinevatesse Eestiga seotud gruppidesse. Varasematest uuringutest (Valk, Karu, 2001) on selgunud, et eestlastele on omane kõrge etniline uhkus- ja kuuluvustunne ning ka suhteliselt kõrge etniline eristamine. See tähendab, et gruppidevahelisi piire peetakse selgeteks ja olulisteks ning inimese etniline päritolu mõjutab temaga suhtlemist. Enamasti jätavad eestlased omagrupi piiridest välja Eestis elavad teiste etniliste gruppide esindajad. Riiklikul tasandil on püütud leida nendele probleemidele lahendusi alates 2000. aastast, mil töötati välja ja saadi Vabariigi Valitsuse heakskiit riiklikule programmile „Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007“, alates 2008. aastast kehtib valdkondlik arengukava „Eesti Lõimumiskava 2008-2013“. Mõlema programmi järgi on rõhuasetus neljal teemal: haridus, etniliste vähemuste haridus ja kultuur, eesti keele õpe, ühiskonnapädevus. Oodatavaks lõpptulemuseks on seatud kultuurilise paljususe, sallivuse; tugeva ühisosa; eesti kultuuriruumi säilitamise ja arendamise põhimõtete omaksvõtmine. Suur osa senisest lõimumistegevustest on olnud suunatud vähemusgruppide eesti keele õppele, viimastel aastatel on hakatud rohkem tähelepanu pöörama Eesti kodakondsuse omandamisele. Hariduses on võrreldes etniliste gruppide vahelise ühisosa, vastastikuse sallivuse ja kultuurilise paljususe toetamisega nii eesti kui venekeelsetes koolides, oluliselt enam tähelepanu pälvinud eestikeelse aineõppe sisseviimine vene koolidesse. Samas ei ole kodakondsuse olemasolu ja hea eesti keele oskus piisavad tingimused tugeva ühtsustunde loomisel (Vetik, 2008). Erinevalt „Integratsiooniprogrammist 2000-2007“ toob „Lõimumiskava 2008-2013“ esimest korda sisse mõiste „riigiidentiteet“, et senisest selgemalt määratleda ja üles ehitada seda, mis peaks ühendama kõiki Eestis elavaid inimesi (Mätlik, 2007). Jagatud riigiidentiteedi puudumine on üks Eesti integratsiooni võtmeprobleeme. Meil pole Eesti identiteeti, mida siinsed venelased saaksid ja tahaksid omaks pidada, mille kaudu neil oleks võimalik samal ajal kuuluda kahte gruppi – jääda venelaseks, aga tunda ennast ka Eesti riigi kodanikuna (saada ka eestlaseks). Minu uurimuse sihtgrupiks on eesti ja vene rahvusest noorem põlvkond, sest senised uuringud (Toots, Idnurm, Ševeljova, 2006; Proos, Pettai, 2007) on näidanud, et seotud uue põlvkonnaga lootused pole täitunud. Kui kümme aastat tagasi näitasid uuringused (Valk, 2001), et mitte-eestlaste etniline eristus oli madal, st nad olid avatud mitmekultuurilisele identiteedile, ja eestlastest noorte eristamine, sh ka vastasseis oma identiteeti jagada oluliselt

kõrgem, siis 2006. a, 2007. a tehtud uuringutest (Toots, Idnurm, Ševeljova 2006; Proos, Pettai 2007) selgus, et Eestis elavate noorte hoiakutes pole midagi muutunud. Eesti ühiskond ei ole suurele osale mitte-eestlastele kujunenud tugevaks sotsialiseerumiskeskonnaks.

Minu töö üheks eesmärgiks on uurida, kas praegustel eesti ja vene gümnaasiuminoortel on tugevam riigiidentiteet ja seotustunne Eestimaaga võrreldes nende vanematega ehk kas lootus uue põlvkonna (Eesti Vabariigis sündinud noored) uutest hoiakutest ja suhtumisest on täitunud. Samuti on arvatud, et keele valdamine mõjutab identiteeti. Uuringutest (Vetik, 2008; Vihalemm 2008) selgub, et pigem aitab keeleoskus Eesti riigis paremini hakkama saada – õpinguid jätkata, tööd leida - ja seeläbi tõenäoliselt toetab ka tugevamat seotustunnet riigiga.

Praeguse hariduspoliitika järgi peavad 2013/2014. õppeaastast kõik vene õppekeelega koolid üle minema osalisele eestikeelsele aineõppele. Minu uurimistöö üheks eesmärgiks on uurida, kuidas seostuvad tänastel gümnaasiumiõpilastel keeleoskus ja identiteet. Kas vene rahvusest noorte eesti keele oskus on eelduseks tunda end Eesti riigiga rohkem seotuna?.

Eesti on mitmekultuuriline riik. Lisaks eesti keele oskusele ja eesti riigi identiteedile on oluline säilitada ka etniline identiteet, mis toetab inimeste psühholoogilist heaolu. Oluline on nii enda kultuuri ja päritolu säilitamine kui ka laiema ühiskonnaga kontaktis olemine ja selles osalemine koos teiste etniliste gruppidega. Mitmekultuurilisus peaks aitama nii enamus- kui ka vähemusrahvustel ühes riigis koos eksisteerides seada ja täita ühiseid eesmärgi. Nii tugev etniline kui ka riigiidentiteet, madal gruppidevaheline eristamine ja samas mitmekultuurilisuse väärtustamine on aluseks uue identiteedi – avatud identiteedi – tekkimisele.. Oma töös uuringi riigiidentiteedi tugevust, selle seoseid etnilise identiteediga praeguste gümnaasiuminoorte ehk siis uue põlvkonna seas ja seda, mis võiks olla riigiidentiteedi tekkimise aluseks. Oma uurimuses võrdlen ka Eesti erinevate piirkondade koolinoorte riigiidentiteedi tekke võimalusi ning püüan leida ühiseid aluseid riigiidentiteedi tekkeks eesti ja vene noorte hulgas.

Teoreetilised lähtekohad

Etniline identiteet.

Etniline identiteet on sotsiaalse identiteedi üks komponentidest, mis mõjutab inimese minapildi kujunemist (Tajfel, 1981). Ühised traditsioonid ja geograafiline päritolu tekitavad sarnasesse etnilisse gruppi kuuluvate inimeste vahel psühholoogilise seotustunde (Frable, 1997).

Etnilist identiteeti kui inimest iseloomustavat omadust võib ühest küljest pidada kaasasündinuks, sest inimene sünnib perekonda, kes kuulub kindlasse etnilisse gruppi, teisest küljest aga omandab inimene etnilise identiteedi tunnetuse, hakates end indiviidina ise määratlema ja tähtsustama oma kuuluvust mingisse kindlasse identiteedigruppi. Seega võib identiteeti iseloomustada kui stabiilset ja juurdunud nähtust perekondlikul tasandil ning kui mõjutatavat ja muutuvat nähtust ühiskondlikul tasandil (Valk, 2001).

Psühholoogilised etnilise identiteedi uuringud toetuvad reeglina sotsiaalse identiteedi teooriale (Tajfel, 1978) ning minakategoriseerimise teooriale (Turner, Hogg, Oakes, Reicher, Blackwell, 1987). Vähestes uuringutes järgitakse ka identiteedi arengu mudelit (Marcia, 1966). Henry Tajfeli (1981: 255) klassikaline sotsiaalse identiteedi teooria defineerib sotsiaalset identiteeti kui „osa indiviidi minakontseptsioonist, mis tuleneb tema teadmistest kuulumise kohta sotsiaalsetesse gruppidesse koos nendele omistatava väärtuse ja emotsionaalse tähendusega“. Tajfeli näitab oma teoorias samuti, et inimesed väärtustavad nii sotsiaalseid kategooriaid kui ka sotsiaalset identiteeti erinevalt. Lähtuvalt hinnangutest gruppidevahelistele erinevustele võidakse erinevate strateegiate abil püüda oma identiteeti parandada. Kui erinevusi peetakse õigustatuteks ja isiklike jõupingutustega ületatavateks, rakendatakse identiteedi parandamiseks individuaalseid strateegiaid, näiteks muudetakse oma grupikuuluvust, asendades senise suhtlusgrupi teisega. Kui aga gruppide piire peetakse õigustamatuteks ja ületamatuteks, rakendatakse identiteedi parandamiseks kollektiivseid strateegiaid, mis võivad viia võrdlusaluse tunnuste muutmiseni, või loobutakse sellest tunnusest kui ebaolulisest eristamise alusest üldse. Kollektiivne identiteedi parandamise strateegia võib põhjustada ka seda, et hakatakse looma võrdlusi mõne teise senisest erineva grupiga. Kui õigustamatud gruppide piirid on ületatavad, võib madalama staatusega grupp soovist muuta gruppide hierarhiat algatada sotsiaalse võistluse. Selleks, et saavutada positiivset sotsiaalset identiteeti, omandavad inimesed selliseid võrdlusstrateegiaid, mis suurendavad gruppide erinevusi ja eelistavad nende sisegruppi. Sellised hoiakud oma sisegrupi suhtes on seotud eelarvamustega.

Etniline identiteet, etniline samastumine on individuaalne ja võib lähtuda erinevatest kriteeriumidest. Mõned inimesed peavad ennast näiteks eestlaseks sünnimaa (olen Eestis sündinud, Eesti on minu kodumaa – olen eestlane), teised päritolu (minu vanemad ja vanavanemad on eestlased), kolmandad emakeele või keeleoskuse alusel. Etniline identiteet on pideva etnilise enesemääratluse ja eneseanalüüsi tulemus (Liebkind, 1994).

Etnilisest identiteedist räägitakse enamasti seoses erinevate rasside või rahvustega, kes on suuremas kogukonnas vähemuses. Vähemuste ja väikeste etniliste gruppide puhul on etnilist kuuluvust peetud üheks kesksamaks identiteedi komponendiks (Valk, 2001).

Etnilise identiteedi komponendid.

Levinud seisukoht on, et etniline identiteet kujutab endast mitmedimensioonilist nähtust, kus uuritakse neid komponente, mille osas etnilised grupid üksteisest erinevad: keelekasutust, endogaamiat, religiooni, grupisiseseid sõprussuhteid ja rahvuslikes organisatsioonides osalemist (Garcia, 1982; Parham & Helms, 1981). Samas selleks, et etnilisi grappe omavahel võrrelda, on oluline leida universaalsed identiteedi dimensioonid, mis võiksid olla ühised kõigile gruppidele. Ülevaate erinevatest kollektiivse identiteedi dimensioonide uurimustest annavad Ashmore, Deaux, ja Mc Laughli-Volpe (2004), kes toovad välja järgnevad universaalsed identiteedi dimensioonid : mina-kategoriseerimine, hinnang, tähtsus, seotus ja vastastikuse sõltuvuse tunne, sotsiaalne kinnistatus, käitumuslik seotus, sisu ja tähendus. Etnilise identiteedi puhul on Phinney (1991) toonud kokkuvõtvalt välja neli dimensiooni: enesemääratlemine etnilise grupi liikmena, kuuluvus- ja seotustunne oma etnilise grupiga, positiivsed ja negatiivsed hoiakud oma grupi suhtes ning käitumuslik komponent. Hoolimata sellest, milline konkreetne komponent mingi etnilise grupi puhul domineerib, iseloomustab kõiki grappe abstraktne seotustunne oma etnosega, mida võibki pidada, etnilise identiteedi universaalseks dimensiooniks (Phinney 1990, 1992). Kui inimesed eelistavad oma etnilist gruppi teistele etnilistele gruppidele (enamusgrupile), tunnevad end grupi liikmena, olles aktiivselt kaasatud grupile omastesse tegevustesse, ja väärtustavad oma gruppi positiivselt, on neil tugev identiteet. Sellist identiteeti võib nimetada ka kindlaks identiteediks või saavutatud etniliseks identiteediks. Madalaks, nõrgaks või hajusaks peetakse etnilist identiteeti juhul, kui inimesed ei väärtusta oma etnilisse gruppi kuuluvust, nende kaasatus grupi tegevusse on väike, neil puuduvad etnilised huvid ja teadmised.

Mõistmaks identiteedi kujunemist, muutusi ja orientatsiooni, on lisaks eelnevatele jaotustele oluline vahet teha oma grupi uhkusel ja kuuluvustundel ning teiselt poolt oma grupi eristamisel teistest gruppidest. Gruppidevahelise eristamise mõõtmist identiteedi uurimisel on

kasutanud nii Rosenthal, Hrynevich (1985), Keefe (1992) kui ka paljud teised. Ühiste väärtuste ja omadustega inimeste grupi identiteeditunnet tugevdab piiride hoidmine ja teadlikkus oma ning teiste gruppide vahelistest piiridest (Rosenthal, 1985). Keefe (1992: 35) arvates „etniline identiteet koosneb etniliste gruppide vahelisest erinevuste tajust ja seotus- ning uhkustundest oma etnilise grupi ja kultuuripärandiga vastandatuna teistele“ Etniline uhkus ja kuuluvustunne avalduvad inimese huvis oma grupi kultuuri, ajaloo ning tavade vastu, millega kaasnevad kiindumustunnet väljendavad emotsioonid oma etnilise grupi suhtes. Etniline eristamine põhineb soovil teha vahet erinevatel etnilistel gruppidel. Etnilist eristamist tähtsustavad inimesed eelistavad suhelda oma etnilise grupi liikmetega, üldjuhul valivad nad sõbrad ja elukaaslase oma grupist. Garcia (1982) on rõhutanud piiride hoidmise ja identiteeditunde tugevuse vahelist jaotust identiteedi aspektides. Ta on jaganud etnilise teadvuse kultuuriliseks teadvuseks ja assotsiatsioonilisteks eelistusteks. Esimene aspekt viitab kultuurilistele eelistustele ja hoiakutele (tähtpäevade, traditsioonide tähistamine; ajaloo, kultuuri tundmine). Teine aspekt kirjeldab suhteid teiste gruppide liikmetega.

Etnilise identiteedi jagamine etnilise uhkuse ja kuuluvustundeks ning etniliseks eristamiseks aitab mõista näivaldast vastukäivaid seoseid etnilise identiteedi ja etniliste hoiakute vahel. Kui etniline uhkus hõlmab peamiselt positiivseid rühmasiseseid hoiakuid ning on nõrgalt seotud välisrühma tunnetega, siis etniline eristus on seotud oma grupi eelistamisega. Kõrge etniline eristus viitab suuremale stereotüüpide loomisele, kõrgemale välisgrupi ohule, siserühma eelarvamuste paljususele ning selgematele piirjoontele gruppide vahel, samas kui etniline uhkus on suurem ja etniline eristamine madalam nendel inimestel, kelle identiteet on avatud teistele gruppidele. (Valk 2001).

Käesolevas töös kasutan etnilise identiteedi kahedimensioonilist mudelit eristades etnilist uhkust- ja kuuluvustunnet ühelt poolt ning etnilist eristamist, teiselt poolt (Valk, 2001).

Etniline identiteet eri põlvkondades.

Etnilise seotustunde ühised alused, mis kujunevad muuhulgas vanemate, vanavanemate, kooli ja meedia vahendusel, võivad aja jooksul ning eri grupi liikmete vahel varieeruda, sest ühiskonnaliikmeks kujunemise tingimused erinevad. Stabiilsetes ühiskondlikes tingimustes, kus vanavanemad ja lapselapsed on kasvanud samas poliitilises süsteemis ning ühiskonna põhiväärtused pole radikaalselt muutunud, võib konkreetse etnilise identiteedi olemus püsida mitmeid põlvkondi muutumatuna. Erinev ajastu, poliitiline ja majanduslik keskkond ning perekonnamudel tingivad selle, et inimestel kujuneb oma rahvusest erinev pilt (De Vos, 1980).

Varasemad uuringud on näidanud, et nii etniline uhkus- ja kuuluvustunne kui eristamine on seotud vanusega, olles mõlemad reeglina madalamad noorematel inimestel (Valk & Karu, 2001). Sooga ei olnud seotud vaid etniline eristamine, mis meestel on tugevam kui naistel (Valk, Karu, 2001).

Antud uurimuses võrdlen etnilist ja riiklikku identiteeti noorte ja nende vanemate seas. Erilist huvi pakub see, kuidas erineb riiklik identiteet eri põlvkondadest pärit venelaste hulgas ning kuidas see seostub nende etnilise identiteediga.

Riigiidentiteet.

Riigiidentiteet on inimese kuuluvustunne ühiskonna avaliku sfääri ossa (Kymlicka, 1995). Võrreldes etnilise identiteediga kirjeldab riigiidentiteet üldisemalt ühiskonna avaliku sfääriga seotud kuuluvus- ja turvatunnet. Samas on riigiidentiteet ka sotsiaalne ja suhteid kirjeldav kontseptsioon (Vetik, 2008). Eesti kontekstis peaks see tähendama Eesti elanike kaasamist ühiskonna ellu võrdsete võimaluste ja vastastikuse sallivuse alusel. Riigiidentiteet näitab, kas ja kui võrd on Eesti ühiskonnas eri rahvusest inimeste erinevate etniliste ja riigiüleste identiteetide kontekstis välja kujunenud nende kollektiivne samastumine Eesti riigi, selle väärtuste ja sümbolitega.

Eesti riigiidentiteet.

Ühine riigiidentiteet kui Eesti rahva meie-tunnetus on seotud inimeste turvatundega, et ollakse osaline Eesti ühiskondlikus ja poliitilises elus, ning rahva ja territooriumiga seotud positiivse emotsionaalse kuuluvustundega. Uuringute põhjal peab kaks kolmandikku venekeelsest vähemusest end eesti rahva hulka kuuluvaks ja 15% ei oska seisukohta võtta (Proos, Pettai, 2007). Eesti eduka arengu tagamiseks on aga oluline, et rahvusriikluse käsitlus muutuks kõigi elanike jaoks nii, et nad võtaksid Eesti kui demokraatliku õigusriigi põhiseaduslikest väärtustest lähtuvalt omaks rahvusriigi põhimõtted ja väärtustaksid ühiskonna kultuurilist mitmekesisust. Selline suhtumine on Eesti rahva kokkukuuluvuse ja tugeva riigiidentiteedi aluseks.

Eesti lõimumispoliitika.

Riigiidentiteet tekitab inimestes teatud ühiskondlikke väärtusi. Eesti ühiskond on etniliselt mitmekesine, see moodustub lisaks eestlastest põhirahvusele veel paljudest eri rahvusest gruppide esindajaist. Seetõttu on Eesti ühiskonnas väga oluline pöörata tähelepanu integratsioonipoliitikale. Integratsiooniga seotud nähtusi on viimase kümnendi jooksul

süsteemiliselt uuritud. Võttes aluseks „Riikliku Integratsiooniprogrammi 2000-2007“ vajadus- ja teostatavusuuringu analüüsi tulemused, sõnastati “Eesti lõimumiskava 2008–2013” visioon, põhimõtted, strateegilised alused ja osapooled. Lõimumiskava on riikliku programmi “Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000–2007” jätk.

Eesti elanikkonna lõimumine on olnud pikaajaline protsess, mille lõppeesmärgiks on „tugeva Eesti riigiidentiteediga, ühiseid demokraatlikke väärtusi jagava ning avalikus sfääris eesti keeles suhtleva püsiarahvastikuga kultuuriliselt mitmekesine ühiskond.“ (Lõimumiskava 2008-2013). Kindel ühtekuuluvustunne iseloomustab just tugevalt lõimunud muukeelseid (antud uurimuses kasutan väljendit „venekeelne vähemus“) elanikke, kes moodustavad ligi kolmandiku eestimaalastest, kelle emakeel ei ole eesti keel. Kõikidest muukeelsetest kodanikest peab end Eesti rahva hulka kuuluvaks 80%, mis viitab kodakondsuse ja Eestiga seostumise tunde tugevale seosele (Lõimumiskava 2008-2013). Kodakondsuse omandamine üksi ei ole siiski piisav, et tekkiks ühtekuuluvustunne, mistõttu on lõimumispoliitikas vaja pöörata tähelepanu hästi lõimunud muukeelsete kodanike senisest suuremale kaasamisele Eesti avalikku ellu ning otsustusprotsessi (Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007). Samas on oluline kõigi Eesti elanike valmisolek aktsepteerida kultuurilist mitmekesisust. Viimased uuringud (Lõimumiskava 2008-2013) näitavad, et 36% eesti keelt emakeelena kõnelevatest inimestest on lõimumise suhtes avatud, nad suhtuvad sellesse positiivselt. 40% uuritutest aga väljendab negatiivset või kõhklevat hoiakut selles suhtes, et tunnustada teistest rahvustest eestimaalasi võrdväärsete ühiskonnaliikmetena ning kaasata neid Eesti ühiskonna ja majanduse arendamisse. Riigiidentiteet peaks aitama kaasa mõistmisele, et kõik Eestis elavad rahvusgrupid on meie kaasmaalased.

„Lõimumiskavas 2008-2013“ on pööratud tähelepanu küsimusele, mis peaks ühendama kõiki Eestis elavaid inimesi. Märksõnaks on Eesti riigiidentiteet, mida iseloomustab demokraatliku õigusriigi väärtuste tunnustamine, eesti keele kui riigikeele oskamine ning vähemuskultuuride kaitstuse tagamine (Lõimumiskava 2008-2013). Lõimumiskava eesmärk on ühiseid demokraatlikke väärtusi jagava, tugeva riigiidentiteediga ühiskonna loomine.

Senine lõimumisprotsessi käik näitab, et suur osa Eesti elanikest, kelle emakeel ei ole eesti keel, on lõimunud Eesti ühiskonda hästi, nad on lojaalsed kodanikud, kes tunnetavad end Eesti rahva seadusliku liikmena ning kasutavad igapäevase suhtluskeelena eesti keelt. 2007. aasta juunis läbiviidud integratsiooniuuring (Proos, Pettai, 2007) tulemusest, selgub, et kõik Eesti kodakondsuse omajad ei samasta end Eesti kodanikega „puudu jääb nii kindlustundest Eesti riigi suhtes, kui ka soovimatus samastada end siinse kodanikkonnaga.“ Sellest võib järeldada, et Eesti kodakondsus ei taga tugevat riigiidentiteedi tunnetust ja samas pole

kodakondsuse puudumine takistuseks tugeva riigiidentiteedi tekkimisele, sest Eestis elab suur hulk mittekodanikke, kelle riigiidentiteet on tugev, ja märkimisväärsel hulgal ka sellised kodanikke, kelle riigiidentiteet on nõrk (Lauristin, 2007).

Lõimumiskava 2008 – 2013 arengukava eesmärk on toetada iga püsielaniku kuuluvustunnet Eesti ühiskonda. Eduka lõimumise tulemusena saab igaüks ennast teostada ning tunneb end turvaliselt, osaledes ühiskonna majandus-, sotsiaal-, poliitilises ja kultuurielus.

Antud töös uurin etnilise identiteedi ja riigiidentiteedi seoseid ning selgitan seostumist soodustavaid tegureid.

Akultuuratsioon ja mitmekultuurilisus.

Akulturatiooni all mõistetakse identiteedi teiste kultuuri- ja psühholoogiliste protsesside muutumist, mille on põhjustanud kahe kultuuri pikemajalisem kokkupuude (Berry, 1997).

Üldjoontes võib akultuuratsioonimudelid jagada kolme gruppi: ühe-dimensionaalseteks, kahe-dimensionaalseteks ja segunemise mudeliteks (La Fromboise, Coleman & Gerton, 1993). Ühe-dimensionaalse mudeli järgi muutub etniline identiteet ühetasandiliselt, see tähendab, et inimene, kes omandab uues kultuuris uue identiteedi, kaotab paratamatult oma vana päritoluidentiteedi. Kahe-dimensionaalse akultuuratsioonimudeli järgi võib inimesel olla samaaegselt nii tugev etniline vähemus-identiteet kui ka enamusgrupi identiteet. Segunemise mudel väljendab seisukohta, et mitme kultuuri ja identiteedi alusel tekib uus identiteet ja kultuur. Selline uus segunenud kultuur saab tekkida eeldusel, et on olemas piisavalt suur grupp, mille baasil uue kultuuri kujunemine oleks võimalik.. Oma töös lähtun kahedimensionaalsest akultuuratsioonimudelist, kus John Berry (1982) on välja pakkunud neli põhilist akultuuratsiooni viisi ehk strateegiat.

Assimilatsioon on akultuuratsiooni vorm, mille korral ei peeta oma kultuuri ja identiteedi omapära säilitamist vajalikuks, võetakse üle põhirahvuse keel ja kombed nii ühiskondliku kui ka perekondliku ja isikliku elu tasandil.

Integratsioon on akultuuratsiooni vorm, mille korral on vajalik sidemete olemasolu nii oma kui ka põhirahvusega. Õpitakse põhirahvuse keelt ja kombeid, säilitades seejuures oma keelt ja kombeid.

Separatsioon on akultuuratsiooni vorm, mille korral ei peeta vajalikuks kontaktide olemasolu põhirahvusega (ei õpita ära põhirahvuse keelt ega järgita kombeid). Toimub kahe rahvuse paralleelne koeksisteerimine, kus omavahelised kontaktid on minimaalsed.

Marginalisatsioon on akulturatsiooni vorm, mille korral ei looda kontakte põhirahvusega (ei õpita ära põhirahvuse keelt ega kombeid, kuid kaotatakse sidemed ka oma rahvuskaaslastega). Sellisel juhul jääakse eemale üldistest ühiskondlikest suhetest, tuntakse apaatiat ja tõrjutuse tunnet.

Akulturatsiooni saab käsitleda nii riigi või kultuuri kui inimese tasandil. Riigi tasandil tuleks akulturatsiooniga seoses rääkida vähemuskultuuride säilimisest, gruppidevahelistest suhetest ja vastastikusest mõjust mitmekultuurilises riigis. Rääkides mitmekultuurilisusest inimese tasandil on küsimus selles, kuivõrd inimesed kuuluvad korraga mitmesse kultuuri, kas ja kuidas on erinevad identiteedid ühendatavad ühes inimeses. Alljärgnevates peatükkides räägin nendest kahest tasandist eraldi.

Mitmekultuuriline riik.

Peaaegu kõik riigid maailmas on kultuuriliselt mitmekesised. Neis kõigis on ühiskonna seesmise ühtsuse tagamine oluline eesmärk. Näiteks võib tuua Kanada, Rootsi, Ameerika Ühendriigid. Mitmekultuurilisus iseloomustab ühiskonna olemust– „see on ühiskond, kus eksisteerivad kõrvuti paljud erinevad kultuurid“ (Kincheloe & Steinberg 1997: 2). Mitmekultuurilise ühiskonna eesmärk on integreerida erinevaid kultuurirühmi, andes neile võimaluse hoida ja arendada oma kultuuri ning elustiili, arvestades erineva päritoluga isikute ja rühmade rahumeelse koosseksisteerimise vajalikkust (Harald Runblom, 1996) J. Rex (1996) on välja pakkunud 4 mitmekultuurilise ühiskonna mudelit: 1) Ühiskond, mis on avalikus elus ühtne, kuid soodustab erinevusi eraelus; 2) ühiskond, mis on ühtne avalikus elus, surudes peale või soodustades ühtsust ka eraelu ja ühistegevuse kultuuris; 3) ühiskond, milles on erinevus ja erinevad õigused avalikus elus, soodustades ühtlasi erinevust ka eraelu valdkondades; 4) ühiskond, milles on erinevus ja erinevad õigused avalikus elus, ehkki on olemas kaugeleminev ühtsus rühmade kultuuris. Mitmekultuurilisuse parimaks avaldumisvormiks võib pidada esimest mudelit, kus kultuuride erinevus eksisteerib üheaegselt võrdsete võimalustega avalikus elus (Pavelson, Trasberg, 1998). Mitmekultuurilises ühiskonnas on „erinevate kultuuride säilimine vajalik ja väärtuslik vahend stabiilse demokraatia säilitamiseks.“ (Rex 1996: 135). Tuleb otsida elanikkonda ühendavat „väärtust“, mille alusel oleks võimalik erinevate rahvuste ja kultuuride koostoimimine ühes riigis. Kultuurilised erinevused ei tohiks takistada ühiskonna arengut, kui avalikus sfääris tegutsevad inimesed ühtsete reeglite alusel.

Alates 2000. a käsitleb mitmekultuurilise ühiskonna arengut Eestis integratsiooniprogramm, alates 2008. a lõimumiskava. “Eesti lõimumiskava 2008-2013“

lähtub kahedimensionaalsest akulturatsiooniteooriast, mille järgi saab inimene korraga osaleda mitmes kultuuris (integratsioon) ning see on ka soosituim akulturatsiooniviis. Mitmekultuurilisuse eesmärgiseade võtmeks on sallivus, eeldatakse Eesti arenemist tasemele, mis lubab mõista ja sallida rahvustevahelisi erinevusi, sealhulgas ka erinevaid hoiakuid ajaloo ja naabrite suhtes. Sihiks ei ole muulaste eestistamine, küll aga eestlastega ühise riigiidentiteedi loomine. Ühiskonna ühtsemaks muutmisest peaksid osa võtma nii eestlased kui ka mitte-eestlased. Integratsiooniprogrammi (Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007) eesmärgiks on arendada Eestis välja mitmekultuuriline ühiskond, mis on ühest küljest ühtne, aga teisest küljest etnilisi erinevusi aktsepteeriv. Ühiskondlikust tasandist lähtuvalt on Eestis toimivad kultuurid võrdsed, kuid riigikultuurina on eelisseisundis eesti kultuur. Riigi ülesandeks on tagada eesti kultuuriruumi säilimine ja areng mitmerahvuselises ühiskonnas, kus on esindatud mitmed erinevad kultuurid. Samas peab riik tagama tingimused etniliste vähemusrühmade kultuuri ja identiteedi säilimiseks (Heidmets, Lauristin, 1998).

Mitmekultuuriline inimene.

Mitmekultuurilise inimese puhul võib identiteedist lähtudes rääkida kaksikidentiteedi väljakujunemisest. Kaksikidentiteet on identiteet, mille olemasolul inimene saab end nimetada mõlemasse gruppi kuuluvaks. Eesti kontekstis saaks venelane ennast nimetada nii venelaseks kui eestlaseks. Senised uuringud (Berry, 2006) on näidanud, et integratsioon on toimetuleku ja kohanemise seisukohast parim akulturatsioonistrateegia. Stabiilse enesehinnangu, enesekindluse omamiseks on vaja teada oma päritolu. Selleks aga, et ühiskonnas täisväärtusliku liikmena toimida, on vaja osata enamusgrupi keelt ning järgida ühiskonnas toimivaid käitumisreegleid. Samas raskendab eestlaste kõrge etniline eristamine ja omagrupi kindlate piiride tõmbamine vene päritolu inimesel kahte kultuuri kuulumist.

Akultuuratsioon ja kohanemine.

Mitmetes uurimustes (nt Berry, Kim, Minde ja Mok, 1987) on jõutud tõdemuseni, et akultuuratsiooniprotsess võib sageli põhjustada sotsiaalseid ja psühholoogilisi raskusi. Berry (1990) väidab, et psühholoogilised probleemid seostuvad peamiselt marginaliseerumisega, vähem kogevad stressi edukalt integreerunud inimesed. Ka hilisemates uuringutes (Ward ja Kennedy, 1994) on leitud, et inimese psühholoogilist kohanemist saab edukaks pidada juhul, kui ta on end sidunud kindla „oma grupi“ identiteediga. Et etnilise identiteedi tunnetamine on oluline inimese minapildi kujunemisel, siis mõjutab see ka inimese enesehinnangut ja psühholoogilist heaolu. Waterman (1984) toob välja identiteedi ja psühholoogilise

kohanemise vahelise seose: teadvustatud ning kõrgemalt arenenud identiteet tagab edukama kohanemise.

Akulturatsioon ja eesti keele oskus.

Teise kultuuriga kokkupuutel toimuvad identiteedimuutused, kuid muutub ka keelekasutus. Mõlema kultuuri keele valdamine ning sellega seotud enesekindlus keele kasutamise osas toetab mitte ainult etnilise identiteedi arengut, vaid ka psühholoogilist kohanemist (Kim, 1988). Noels ja Clement (1996) on leidnud, et keeleoskusest olulisem on kontakt teise (enamus)kultuuri esindajaga, mis ka ilma enamuse keelt valdamata tugevdab teise kultuuri kuulumise tunnet. Eestis Riikliku Integratsiooniprogrammi lõpparuandest (Kirss, Vihalemm, 2008) selgus, et eesti keele valdamist peavad vähemusrahvused oluliseks, kuid ei pea seda peamiseks komponendiks akulturatsiooniprotsessis. Samas on nii integratsiooniprogrammi kui ka lõimumiskava üheks olulisimaks eesmärgiks eesti keele oskus ja alates 2007. a vene koolide üleminek eestikeelsele õppele (60%, 40%).

Antud uurimuses on vaatluse all seos riigiidentiteedi, etnilise identiteedi, psühholoogilise heaolu ja eesti keele oskuse vahel.

Eesti avatud identiteet.

Identiteediuurijad on leidnud, et rahvuse avatust või suletust nn teise omaksvõtul näitab see, millist identiteeti rahvus kannab – etnilist või kodanikuidentiteeti. Viimast peeti sageli paremini vastavaks demokraatliku riigi ja inimõiguste põhimõtetele (Smith 1989, Brubaker 1992), kuna ühtsustunde aluseks polevat sel juhul ühine keel, kultuur ega etniline päritolu, vaid kuulumine sama riigi liikmeskonda. Eestlastele on omane etniline enesemääratlus (Korts, Vihalemm, 2008), arengustrateegiatest võib järeldada, et oluline on ka mitmekultuurilisuse idee, mille järgi ei pea rahvusriigi elanikkond ilmingimata omama ühist tugevat identiteeti, vaid tunnustama vastastikku üksteise kuulumist kogukonda.

Iseenda ja teiste identiteetide tunnustamine viitab sellele, et inimene on võimeline teistega võrdsetel põhimõtetel suhtlema (Isajiw, 1990). On oluline, et inimesed suudaksid olla teiste etniliste gruppide ja teistsuguste kultuuride ning väärtuste suhtes avatud, oleksid võimelised lõimuma uute kultuuride ja etniliste keskkondadega, nendega kohanema, jäädes samal ajal ise truuks oma päritolule ja kultuurile. Avatud inimesed loovad teistest kultuurirühmadest vähem negatiivseid stereotüüpe ja huvituvad rohkem nende vaadetest.

Lauristin nägi vajadust uue avatud identiteedi järgi juba 1990ndate lõpus (1997), leides, et uuesti tuleks määratleda eestluse vorm, tähendus, väärtus. Selleks pakub ta välja kolm

võimalust: reservaadi- ehk isolatsioonimudel; uus identiteet, uus eestlus; kriitiline loov identiteet –. Isolatsioonimudel tähendab vabal tahtel (valikul) loobumist identiteedi ülesehitamisest ja otsingust. Uue identiteedi loomise kaudu saab toetada hajuvat psühholoogilist olemist ning lahendada vastuolu uue olukorra ja napiks jäävate ressursside vahel. Kriitiline loov hoiak näeb vajadust uue avatud identiteedi järgi. „Selline identiteet eeldab, et hakkame ennast järjest avatumalt nägema kõrvalt läbi kriitilise eurooplase silmade.“ (Lauristin, 1997). Peaksime loobuma oluliste ajaloosündmuste rõhutamisest ainsa identiteedi alusena ning leidma uue identiteedi isikliku eneseteadvuse pinnalt.

Antud uurimuses püüame välja selgitada, mis on ühiseks aluseks erinevates gruppides Eesti riigiidentiteedi väljakujunemisele ning püüame aru saada, kui palju on Eesti gümnaasiumiõpilaste ning nende vanemate põlvkonna hulgas sellist kriitilist loovat identiteeti. Nimetame seda Eesti avatud identiteediks. Eesti avatud identiteeti iseloomustab kõrge etniline uhkus ja madal eristamine ning tugev riigiuhk ja toetus mitmekultuurilisusele (nii inimesele kui riigile). See hõlmab erinevaid eestlaseks olemise viise, mis samas üksteist vastastikku tunnustavad. Avatud identiteet tähendab tolerantsust erinevuste suhtes ja kõigi gruppide valmisolekut tunnustada mitmesse kultuuri kuulmise võimalust, sh eestlaste valmisolekut jagada eestlaseks olemist. Nii võiks Eesti avatud identiteet sisaldada võimalusi olla nt nii vene keelt rääkiv eestlane kui ka väljaspool Eestit elav eestlane. Tegemist on identiteediga, mis ei rõhuta etnilisel alusel eristamist ning mis võimaldab samaaegset kuulumist mitmesse gruppi.

Kool identiteedi kujundaja.

Inimene ei sünni identiteeditundega, see kujuneb aja jooksul. Kõige varem areneb välja sooline identiteet, kõige hiljem professionaalne ning nende vahele jääb etnilise ja riikliku identiteedi kujunemine. Suur osa identiteedi väljakujunemisel on täita kodul, vähem tähtis ülesanne pole ka ühiskonnal. Koolil kui riiklikul institutsioonil on kanda selles osas väga oluline roll, sest koolis on noor kasvatuslike mõjude suhtes eriti aldis (Kitsing, 2001). „Kui saadakse täiskasvanuks, muutuvad noores eas selgeks õpitud ja omandatud põhimõtted meie jäädavateks siseveendumusteks.“ (Lewis, 1997: 31) Seega võime väita, et igapäevases õppe- ja , tunnitöös ning koolivälises töös kujunevad õpilaste põhiveendumused ka rahvuse ja riigi suhtes. „Kooli ülesanne on teha ühiskonna arengueesmärgid ja kultuuriline olemus mõistetavaks kõigist rahvustest õppureile, avardada õpilaste arusaamu teistest kultuuridest, soodustada eri rahvusrühmade kultuurilist läbikäimist, et noorem põlvkond omandaks

mitmekultuurilise hariduse ja kujuneks aktiivseks osalejaks Eesti kultuurielus, poliitikas ja majanduses.“ (Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000)

Koolil on mitmekultuurilises ühiskonnas keskne roll, sest seal leiab aset sisuline kultuuridevaheline suhtlus (Golubeva, 2007). Kool on üks peamisi kohti, kus noortel areneb välja nii oma päritolugrupi kui ka riikliku identiteedi tunnetus, mille põhjal nad kujundavad suhtumise iseendasse, oma gruppi ning ühiskonda laiemalt. Koolikeskkond peab ühest küljest looma riiklikku identiteeti ja teisalt toetama võimalust olla ka oma päritolugrupi liige. Ehkki kooli ülesanne on riikliku identiteedi kasvatamine, ei tohiks see toimuda vastandudes õpilase päritoluidentiteedile. Mitmekultuurilise hariduse üks olulisemaid ülesandeid on anda kõigile lastele võimalus hoida ja tugevdada oma päritoluidentiteeti ja aidata luua paralleelselt riigiidentiteeti ning õpetada toimimist Eesti ühiskonnas.

Koolis saab riigiidentiteeti kujundada ja etnilist identiteeti toetada õppekava kaudu. Uues õppekavas (Põhikooli õppekava 2011, Gümnaasiumi õppekava, 2011) ongi senisest rohkem tähelepanu pööratud kultuurilisele identiteedile, mis on kohustuslikuks läbivaks teemaks igas ainekavas. Iga aine õpetamisel püstitakse kultuurilise identiteedi seisukohalt ühine eesmärk – noorest peaks kujunema oma kultuuri ja kultuurilist mitmekesisust väärtustav ning kultuuriliselt salliv ja koostööaldis kodanik. Ka lõimumiskavas on kirja pandud järgmised haridust ja etnilist identiteeti puudutavad eesmärgid:

- Iga Eestis põhikooli lõpetanu on ühiskonnapädev, väärtustab oma emakeelt ja kultuuri ning valdab eesti keelt tasemel, mis on vajalik Eestis haridustee jätkamiseks ja ühiskonnas toimetulekuks.
- Eestis üldkeskhariduse omandanud noor on tolerantne kultuurierinevuste suhtes ja valdab eesti keelt tasemel, mis on vajalik haridustee jätkamiseks või tööleasumiseks Eestis ja ühiskonnas toimetulekuks.
- Eestis elavatele muukeelsetele elanikele ja uusimmigrantidele on loodud võimalused oma emakeelt ja kultuuri tundma õppida, kultuuriga tegeleda, oma etnilis-keelelist identiteeti säilitada ja tutvustada.

Püstitatud eesmärkidest võib järeldada, et lõimumiskavas pole selgelt määratletud, kuidas peaks kool kujundama riigiidentiteeti. Sellesuunaliseks sammuks võib küll pidada õppekava reformi. 1997. a võeti vastu õppekava, mis tõstis seni valikainena antud kodanikuõpetuse kohustusliku aine staatusesse. 2002. a ilmus riikliku õppekava parandatud versioon. Olulisemaks muutuseks oli kodanikuühiskonna valdkonna lisandumine. Ühiskonnaõpetus tähtsustus seoses tasemetööde (alates 2001/2002 õa) ja lõpueksamite (alates 2005/2006 õa) kasutusele võtmisega. Isikliku taotluse alusel saab ühiskonnaõpetuse lõpueksami sooritada

osana kodakondsuse saamiseks vajaliku Eesti Vabariigi põhiseaduse ja Kodakondsuse seaduse tundmise eksamist. Vene õppekeele koolidel avanes see võimalus alates 2006/2007 õa (Integratsioon Eesti Ühiskonnas 2000-2007).

Koolide kodanikukasvatuse oluline roll riigiidentiteedi ja ülddemokraatlike väärtuste kujundamisel ja noortele teadmiste andmisel. Noorte kodanikukultuuri uurimisel (Toots, Idnurm, Ševeljova, 2006; Vetik, 2008) on selgunud, et eri õppekeele koolide noorte teadmised demokraatia põhiväärtustest on sarnased, kuid samas peavad venekeelsete koolide noored võrreldes eestikeelsete koolide õpilastega peamisi riiklikke sümboleid (lipp ja hümn) vähetahtsaks. Nende uuringust selgub, et üldjoontes on Eesti noored valmis demokraatlikuks osaluseks. Kas see valmidus jääb püsima, sõltub olulisel määral kohaliku demokraatia arengust ning hariduspoliitilistest reformidest.

Koolil on oluline roll nii enamusgrupi hoiakute avatumaks muutmisel kui ka vähemuste päritoluidentiteedi toetamisel. Kooli eesmärgiks ei ole muukeelse õpilase etnilise identiteedi kaotamine, vaid kultuuriline rikastamine. Hoiduda tuleks õpilase vägivaldsest identifitseerimisest ning kultuurilisest assimileerimisest (Oksaar, 1998). Probleemaatilisem on eestlaste suletum identiteet võrreldes vene noortega. Kooli õppekava peaks toetama mitmekultuurilisust nii ideeliselt (õpikutes, õpetajate suhtumises, laste hoiakutes) kui ka õppekorralduslikult, jättes vähemusrühvustele ruumi etnilise identiteedi toetamiseks.

Kooli eesmärgiks on toetada õppureid, et nad omandaksid Eesti ühiskonnas toimimiseks vajalikud teadmised ja oskused, sh eesti keele oskuse ja teadmised mitmekultuurilisusest.

Töö eesmärgid ja hüpoteesid

Käesolev magistritöö on osa suuremast projektist „Muusika perspektiivid Eesti avatud identiteedi väljakujundamisel“. Eesti avatud identiteet tähistab laia tähendusväljaga riigiidentiteeti, mille tunnused on madal etnilisel alusel eristamine ning kõrge kuuluvus- ja uhkustunne seoses Eesti riigi, maa, kultuuriga. Erinevalt eesti etnilisest identiteedist pakub eesti avatud identiteet piisavalt avarat alust ühtekuuluvustunde, et olla vastuvõetav erinevatele Eestiga seotud gruppidele. Eesti avatud identiteet tähendab ka sallivat suhtumist mitmekultuurilisusesse.

Mina tegelesin eesti- ja venekeelsete gümnaasiumiõpilaste identiteedi uurimisega. Selleks testisime erinevates Eesti piirkondades õppivaid noori, uurisime nende etnilist identiteeti, riigiidentiteeti, psühholoogilist heaolu, multiidentiteeti (kuulumist erinevatesse nn omagruppidesse) ja muid demograafilisi andmeid. Võrdluseks kasutasime gümnaasiuminoorte

vanemate põlvkonda: 37-59 aastaseid inimesi. Minu töö peamiseks eesmärgiks on uurida Eesti riigiidentiteedi olemasolu Eestis elavatel eesti- ja venekeelsetel õpilastel, selle seoseid etnilise identiteediga ning selgitada riigiidentiteeti soodustavaid tegureid. Eesmärgiks on ka uurida eesti- ja venekeelsete õpilaste ühisosa riigiidentiteedi kujunemisel.

Püstitatud uurimisküsimused on järgmised:

- millised on eri gruppides seosed riigiidentiteedi ja etnilise identiteedi vahel, kas vene noorte etniline identiteet on ühildatav Eesti riigiidentiteediga;
- mis on olulisemad riigiidentiteedi osad eesti- ja venekeelsetel noortel ning mis on ühine alus erinevates gruppides Eesti riigiidentiteedi väljakujunemiseks;
- millises grupis (noored või vanemad inimesed) on Eesti riigiidentiteet tugevam;
- millistesse omagruppidesse kuulumine toetab Eesti riigiidentiteeti;
- millised on seosed Eesti riigiidentiteedi, etnilise identiteedi, eesti keele oskuse ja psühholoogilise heaolu vahel.

Eeldasime, et:

- Eestis elavate venelaste etniline identiteet ja riigiidentiteet pole omavahel seotud.
- Ühine alus Eesti riigiidentiteedile on ühtekuuluvustunne maa ja loodusega, eristavateks teemadeks on ajalugu ja Eesti kui mitmekultuuriline riik.
- Eesti riigiidentiteet on tugevam vene noorte seas võrreldes nende vanemate põlvkonnaga.
- Sotsiaalne kapital toetab riigiidentiteedi kujunemist ehk mida enam inimene kuulub erinevatesse gruppidesse ja seda tähtsustab, seda tugevam on tema riigiidentiteet.
- Vene noorte etniline identiteet on seotud pigem enesehinnanguga ja riiklik identiteet ning eesti keele oskus pigem eluga rahuloluga. Eestlastel on nii etniline kui riiklik identiteet võrdselt seotud enesehinnangu ja eluga rahuloluga. Omagruppide paljusus toetab psühholoogilist heaolu.

Töö jaguneb järgmisteks osadeks: kokkuvõte, sissejuhatus, teoreetilised alused, meetod, tulemused, arutelu, kasutatud kirjandus.

Meetod

Valim

Uurimus viidi läbi 2009. aastal eestlaste ja Eestis elavate venekeelse vähemusehulgas kolmes Eesti piirkonnas: Tallinn ja Harjumaa, Tartu ja Tarumaa, Ida-Virumaa. Uuring hõlmab sihtgruppide kaht generatsiooni: gümnaasiumiõpilased ehk noorte vanuserühm (17-20 a) ja võrdlusgrupiks ea poolest nende vanemate vanuses olevad inimesed ehk vanemate sihtgrupp (37-59 a). Uurimuses osales kokku 954 inimest: noorte vanuserühmas osales 672 inimest, kellest 453 olid 11., 12. kl õpilased Tallinnast ja Harjumaalt (2 eesti kooli, 2 vene kooli), Tartust ja Tartumaalt (2 eesti kooli, 1 vene kool), Ida-Virumaalt (2 eesti kooli, 3 vene kooli) ja 219 interneti teel vastanud noort ning vanemate sihtgrupis 282 inimest. Noorte vanuserühma keskmine vanus oli 17,5 aastat (min 15 a, max 20 a) SD 0,8. Vanemate sihtgrupi keskmine vanus oli 46,7 aastat (min 37 a, max 58 a) SD 5,2. Eesti kodanikke oli vene noorte seas 80% ja vanemate seas 74%. Sooliselt jagunesid eesti noored M=163, N=212; vene noored M=137, N=151; eesti vanemad M=52, N=155; vene vanemad M=25, N=47. Seega oli mehi kõigis gruppides veidi vähem kui naisi, kõige võrdsem oli vene noorte grupp.

Uurimuse protseduur

Uurimuse empiirilise osa viisime läbi koolides ja interneti teel. Õpilasi testisime kooli juhtkonnaga kokkulepitud ajal. Küsimustiku läbiviimise korraldas uurimustöö kirjutaja. Uurimustöö kirjutaja viis küsimustikud läbi neljas koolis. Ülejäänud koolides viisid küsimustikud läbi teised projektiga seotud inimesed. Eesti koolide õpilased said eestikeelsed küsimustikud, vene koolide õpilased said venekeelsed küsimustikud. Õpilastele kinnitati, et käesoleva küsimustiku vastuseid rakendatakse ainult uurimustöö tegemiseks ja tagatakse uurimuses osalejate konfidentsiaalsus. Gümnaasiumiõpilaste vanematele edastati küsimustikud nende laste kaudu. Eesti koolide õpilaste vanemad said eestikeelsed küsimustikud, vene koolide õpilaste vanemad said venekeelsed küsimustikud. Vanemate täidetud küsimustikud jõudsid kooli juhtkonnale tagasi noorte kaudu. Kõikidel küsimustikel käidi koolis järel. Ülejäänud vanemate grupp vastas interneti teel.

Küsimustike andmetöötlus toimus perioodil jaanuar 2010 - veebruar 2010. Perioodil märts - mai 2011 toimus tulemuste kirjutamine, arutelu ja töö vastavusse viimine magistritööle esitatavate nõuetega.

Mõõtevahendid

Andmekogumismeetodina kasutasime antud uuringus ankeeti, mille koostasid Triinu Ojamaa, Kanni Labi, Aune Valk ja Kristel Karu.

Peale demograafiliste andmete palusime uurimuses osalejatel täita 4 küsimustikku, mis koosnesid kokku 70 küsimusest. Küsimustikku oli võimalik täita eesti, vene, inglise ja rootsi keeles. Käesolevas uurimuses kasutame eesti ja venekeelset küsimustikku

Uurimistöö mõõdikuna kasutasime etnilise identiteedi, Eesti riigiidentiteedi ja psühholoogilise heaolu küsimustikus Likerti viiepallilist vahemikskaalat. Uuritavatel palusime hinnata väiteid skaalal -2 kuni 2, kus -2 tähendas *ei nõustu üldse* ja 2 tähendas *nõustun täiesti*. Multiidentiteedi küsimustikus -2 tähendas *vastandan ennast sellele grupile* ja 2 tähendas *minu jaoks väga oluline grupp*.

Etnilise identiteedi küsimustik (EIK) (Valk, Karu 2001)

Etnilise identiteedi (EI) küsimustik koosneb 14 väitest. Käesolevas uuringus kasutatud küsimustik on lühendatud versioon varem mitmetes uuringutes kasutusel olnud etnilise identiteedi skaalast (EIS) (Valk, Karu 2001). Küsimustiku väited jagunevad kaheks:

Etniline uhkus ja kuuluvus (EU) sisaldab 7 väidet, mis väljendavad kuuluvustunnet ja uhkust seoses oma etnilise grupiga, nt *Olen uhke oma etnilise grupi üle*.

Etniline eristamine mõõdab suundumust liigitada inimesi etnose põhjal, vastandina etnostevahelistele avatud kontaktidele. Sisaldab 7 väidet, nt *Meeldivam on suhelda inimesega, kes on minuga sama päritolu* (EE).

Eesti avatud identiteedi küsimustik (EAI)

Küsimustik on eesti riigi- ja kodanikuidentiteedi uurimiseks Eestiga seotud inimestel, kelle etniline taust on erinev. Küsimustik töötati välja käesoleva uuringu pilootprojektina 2008. aastal.

Eesti avatud identiteedi küsimustikku kuulub 21 väidet, mis kirjeldavad: riigiidentiteeti (RI) ehk ühtekuuluvust ja uhkustunnet seoses Eesti riigi eri aspektidega (keel, maa ja loodus, riigi sümbolid, ajalugu, muusika jne) ning mitmekultuurilist identiteeti (MI), mis kirjeldab valmisolekut aktsepteerida ja hinnata Eestit ja selle inimesi mitmekultuurilistena. Viimase võib omakorda jagada mitmekultuurilise inimese ja mitmekultuurilise riigi väideteks. Kõik väited olid sõnastatud nii, et nad võiksid olla võrdselt vastuvõetavad nii eestlastele, välis-eestlastele kui Eestis elavatele vähemustele.

Multiidentiteedi küsimustik (MultID)

Küsimustik hindab sotsiaalset kapitali, esitades vastajaile võimalike sotsiaalsete omagruppide ulatusliku nimistu. Nimistu jagati faktoranalüüsi alusel viieks rühmaks: (1) oma piirkonna elanik; (2) maailmakodanik, eurooplane; (3) eriala esindaja, seltsi liige; (4) muusikahuviline; (5) lähiring (naaber, sõber, pereliige).

Psühholoogilise heaolu küsimustik (PH)

Psühholoogilist heaolu mõõdetakse kahe lühiküsimustikuga.

Eluga rahulolu skaala (Diener et al 1985) mõõdab indiviidi subjektiivset heaolu väidetega nagu *Suuremalt jaolt on mu elu ideaalilähedane*.

Lisaks kasutame 5 väitelist eesti versiooni Rosenbergi (1986) globaalse enesehinnangu skaalast. Sisaldab väiteid nagu *Mul on palju häid omadusi*.

Mõlemad küsimustikud on varem tõlgitud eesti ja vene keelde ja adapteeritud (Pullmann, Allik 2000, Pullmann 2007, Realo 2007, Roccas et al. 2000).

Andmete analüüsimise meetodid

Andmetöötlusmeetoditena kasutasime andmetöötluspaketti Statistica 8.0 ning andmete esitamiseks tabelite ja joonistena MS Excel 2003. Keskväärtuste võrdlemiseks kasutasime t-testi ja ANOVAt, andmete grupeerimiseks faktoranalüüsi ning seoste leidmiseks Pearsoni lineaarkorrelatsiooni ja regressioonanalüüsi. Andmete esitamisel ja analüüsil on tekstis kasutatud sümboleid: vastajate arv üldkogumis N , alagruppides n , aritmeetiline keskmine M ; standardhälve SD ; Pearsoni lineaarkorrelatsioon r , regressioonikordaja β , olulisusnivoo p .

Tulemused

Eesti riigiidentiteedi skaala struktuur

Selleks, et kinnitada prooviuuringus leitud EAI küsimustiku sisemist struktuuri, tegime EAI väidetele faktoranalüüsi. Faktoranalüüsi tegime peakomponentide meetodiga, kasutades faktorite *varimax*-viisil pööramist. Faktoranalüüsi peaesmärgiks oli välja selgitada üksteisega sarnanevad väited, ehk väited, millele inimesed kalduvad vastama ühte moodi. Eesmärk oli leida omavahel võimalikult sõltumatud faktorid, mis tähendab, et küsimuse faktorlaadung oleks ühes faktoris võimalikult suur ning ei ületaks teises 0,4.

Faktoranalüüsi tulemusel jätsime edasiseks analüüsiks alles 13 riigiuhkust mõõtvat väidet ja 7 mitmekultuurilist identiteeti mõõtvat väidet (vt tabel 1). Vaid üks väide (Eestis võib elada eri päritolu inimesi, kui nad austavad Eesti seadusi) laadus võrdselt mõlemisse faktoris ning nagu selgus mõnede vastajate hinnangust, tekitas segadust ennekõike venekeelsete vastajate hulgas, kes lugesid sellest väitest välja hoiaku, et eri päritolu inimesed ei austa Eesti seadusi. Kogu küsimustiku sisereliaablus Cronbach'i α oli .84, riigiidentiteedi alaskaalal .9 ja mitmekultuurilisel identiteedil .68.

Tabel 1. EAI väidete keskmised eesti ja vene noortel ja keskmiste erinevus gruppide vahel ning EAI küsimustiku faktorstruktuur

	Keskmised skoorid		Absoluutne erinevus keskmiste skooride vahel	Faktorlaadung	
	Eesti noored	Vene noored		RI	MI
Riigiidentiteet					
Tunnen ühtekuuluvust Eestis elavate inimestega, sõltumata nende päritolust.	0,62	0,37	0,25	0,47	0,29
Mulle meeldib olla nii eestlane kui eurooplane (oma maailmajao elanik).	1,36	0,8	0,56	0,58	0,31
Mul pole Eesti maa ja loodusega erilist hingesidet.(p)	1,02	0,01	1,01	0,65	0,03
Tunnen suurt rahulolu Eesti ja Eesti päritolu inimeste saavutuste üle	1,35	0,32	1,03	0,76	-0,05
Osalemine eesti muusikaüritustel süvendab minus ühtekuuluvustunnet Eestiga.	0,98	-0,12	1,1	0,69	-0,15
Mulle on/oleks oluline olla Eesti Vabariigi kodanik	1,4	0,25	1,15	0,75	-0,07
Tunnen ühtekuuluvust inimestega, kes räägivad eesti keelt	1,3	0,11	1,19	0,79	-0,06
Ma ei tähista tavaliselt eesti pühi ega tunne neist ka puudust.(p)	1,42	0,22	1,2	0,69	-0,08
Mulle meeldib öelda, et olen Eestist / Eesti päritolu	1,47	0,23	1,24	0,79	-0,05
Olen uhke, et Eestit teatakse kui väikest ja edukat riiki.	1,51	0,24	1,27	0,75	-0,02
Eesti ajaloos pole midagi, mille üle uhkust tunda.(p)	1,56	0,26	1,3	0,73	0
Olen sageli tundnud uhkust, nähes lehvimas Eesti lippu.	1,39	-0,32	1,71	0,84	-0,12
Mitmekultuuriline identiteet					

Eestis tuleks respektierida erinevaid ajalookäsitlusi.	0,63	0,75	0,12	-0,06	0,41
Võimalus kuuluda üheaegselt mitmesse kultuuri rikastab inimese elu.	0,96	1,24	0,28	0,17	0,68
Inimene võib samaaegselt olla mitme etnilise grupi liige.	0,67	1,02	0,35	0,04	0,64
Minu meelest ei saa inimene olla üheaegselt eesti ja mingi muu kultuuri esindaja.(p)	0,3	0,68	0,38	0,03	0,65
Mind ei häiri, et Eestis elab erineva etnilise päritoluga inimesi. (p)	0,75	1,36	0,61	-0,04	0,66
Minu arvates peaksid Eestis elama ainult etnilised eestlased.	0,52	1,42	0,9	-0,1	0,66
Eesti võiks olla avatum teistele kultuuridele.	0,53	1,47	0,94	-0,29	0,6

Märkus: Kõik keskmised vene ja eesti noorte ning vanemate inimeste vahel erinesid oluliselt.

Märkus: Väited on reastatud lähtudes erinevuste suurusest, alustades väikseimast skoorist.

Märkus: p-pööratud väited

Märkus: RI-riigiidentiteeti mõõtvad väited, MI-mitmekultuurilist identiteeti mõõtvad väited

Märkus: Lõppskaala selgitas kogu variatiivsusest 48,2% (RI=33,4%, MI=14,8%)

Etnilise identiteedi ja riigiidentiteedi tugevus erinevates gruppides

Eesti noortel oli EU tugevam kui vene noortel, EE tugevuses olulist erinevust ei olnud. Vanemate vanusegrupis ilmnas erinevus seevastu just EE tugevuses (eestlastel tugevam), EU tulemustes olulist erinevust ei olnud. Nii EU, kui EE seostusid eestlastel positiivselt vanusega, venelastel seostus vanusega vaid EU. RI-s vene noorte ja vanemate vahel olulist erinevust ei olnud. (vt tabel 2.)

Kuna toetus MI oli vene noortel tugevam kui eesti noortel, võrdlesin eesti noorte ja eesti vanemate ning vene noorte ja vene vanemate MI tugevust, olulist erinevust ei olnud. (vt tabel 2.)

Tabel 2. EI ja RI tugevus erinevates gruppides

	eesti noored (<i>n</i> =378)	vene noored (<i>n</i> =294)		eesti vanemad (<i>n</i> =209)	vene vanemad (<i>n</i> =73)	
	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>t-value</i>	<i>M(SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>t-value</i>
EU	1.13 (.55)	0.97 (.60)	3.53***	1.36 (.67)	1.28 (.57)	0.96
EE	-0.70 (.72)	-0.76 (.70)	0.96	-0.41 (.73)	-0.62 (.75)	2.02*
EI	0.21 (.46)	0.13 (.65)	1.83	0.48(.53)	0.31 (.43)	2.37**
RI	1.23 (.49)	0.17 (.80)	21.29***	1.32 (.57)	0.34 (.84)	11.02***
MI	0.62 (.70)	1.13 (.55)	-10.31***	0.62 (0.70)	1.12 (.57)	-5.55***

*, $p<0.05$; **, $p<0.01$; ***, $p<0.001$

Märkus: EU–etniline uhkus, EE–etniline eristamine, EI–etniline identiteet, RI–riigiidentiteet, MI–mitmekultuuriline identiteet

Kas venelane saab olla ka eestlane? Riigiidentiteedi seosed etnilise identiteediga.

Vene vanemate grupis seostus EU RIga isegi positiivselt ja EE RIga taas ootuspäraselt negatiivselt. Ka vene noortel seostus RI EEga negatiivselt. Nii noorte kui vanemate eestlaste EU seostus RIga väga tugevalt positiivselt näidates ootuspäraselt, et eestlastel ei eristu riigiidentiteet etnilisest identiteedist. EE seos RIga oli nõrk (vt tabel 3). Positiivset või vähemalt neutraalset seost venelaste EU ja RI vahel toetasid ka vastused küsimusele „Kas peate võimalikuks kuuluda korraga mitmesse etnilisse gruppi?“, millele vastasid jaatavalt 85% vene noortest ja 76% vanematest. Eestlaste hulgas andsid jaatava vastuse vastavalt 77% noortest ja 59% vanematest.

Kuna noortel eestlastel oli MI oluliselt madalam võrreldes vene noortega, uurisin ka MI seoseid EU, EE ja RIga. Nii eesti kui vene noortel seostus MI EEga negatiivselt, vene noortel seostus MI RIga.. (vt tabel 3.)

Tabel 3. Riigiidentiteedi seosed etnilise identiteedi ja mitmekultuurilise identiteediga

	noored eestlased (<i>n</i> =378)				noored venelased (<i>n</i> =294)			
	EU	EE	RI	MI	EU	EE	RI	MI
EU								
EE	.01				.11			
RI	.60***	.02			-.03	-.27***		
MI	.02	-.57***	.03		.10	-.39***	.24***	
	vanemad eestlased (<i>n</i> =209)				vanemad venelased (<i>n</i> =73)			
	EU	EE	RI	MI	EU	EE	RI	MI
EU								
EE	.04				-.17			
RI	.73***	.06			.40**	-.24*		
MI	.14*	-.38***	.18**		.31**	-.49***	.28*	

Märkus: *, $p < .05$; **, $p < .01$; ***, $p < .001$

Märkus: EU-etniline uhkus, EE-etniline eristamine, RI-riigiidentiteet, MI-mitmekultuuriline identiteet

Ühine alus riigiidentiteedi kujunemiseks

Uurisime, mis võiks olla erinevates gruppides ühiseks aluseks Eesti riigiidentiteedi väljakujunemisel. Kõikide väidete puhul oli eestlaste ja venelaste võrdluses oluline erinevus. Kõige sarnasemaks vene ja eesti noorte seas osutus väide, et ühtekuuluvust Eestis saab tunda inimeste päritolu arvestamata. Järgmiseks leiti ühiselt mulle meeldib olla nii eestlane kui eurooplane (vene keeles: „... nii Eestist kui Euroopast“). Nii eesti ($M=1.6$) kui vene vanematel ($M=.74$) oli Eesti maa ja loodusega hingeside tähtsam kui eesti ja vene noortel ($M=1.02$; $M=.01$). Tähelepanu äratas vene noorte suhtumine Eesti lippu – see oli üks väiteid, mida hinnati pigem negatiivselt. Samuti on vene vanematel ($M=.51$) võrreldes vene noortega ($M=.25$) olulisem olla Eesti Vabariigi kodanik ja vene vanemad ($M=.72$) tunnevad rohkem rahulolu Eesti ja Eesti päritolu inimeste saavutuste üle. Eesti ja vene noortel eristavamateks teemadeks osutusid ajalugu ja Eesti kui mitmekultuuriline riik. (vt tabel 1.)

**Mis toetab riigiidentiteedi ja mitmekultuurilise identiteedi kujunemist:
riigiidentiteedi ja mitmekultuurilise identiteedi ennustamine
regressioonianalüüsis**

Kuna vene noorte hulgas tuleks tugevdada RIid ja eestlastel MIid, siis uurisime eraldi nii seda, mis ennustab RI, kui seda, mis MI kujunemist. Tegime regressioonianalüüsi eraldi eesti ja vene noortel. Regressioonianalüüsis panime sõltumatuteks muutujateks vene noortel kolmteist ja eesti noortel 11 muutujat, kuna eesti keele oskus ja kodakondsus eestlastel ei varieeru. (vt tabel 4.) Peamiselt huvitas, mis toetab eesti ja vene noortel RI ja MI kujunemist ja kas omagrupidesse kuulumine, psühholoogiline heaolu ja eesti keele oskus toetavad riigiidentiteedi kujunemist.

Tabel 4. Riigiidentiteedi ja mitmekultuurilise identiteedi ennustamine regressioonianalüüsis

	RI		MI	
	eesti noored (n=378)	vene noored (n=294)	eesti noored (n=378)	vene noored (n=294)
EU	0,52***	0,01	-0,01	0,10
EE	0,05	-0,16**	-0,52***	-0,30***
eluga rahulolu	0,10*	0,15*	-0,03	0,06
endaga rahuolu	-0,09	-0,09	-0,03	-0,03
Välismaal elanud*	0,05	-0,08	-0,01	0,07
Segapere (vastaja vanemad erinevat päritolu)	0,02	-0,08	-0,04	-0,09
Multiidentiteet: oma piirkonna elanik	0,13**	0,15**	0,00	0,05
Multiidentiteet: maailmakodanik- eurooplane	0,14**	0,17**	0,19***	0,23***

Multiidentiteet: eriala

esindaja, seltsi liige	-0,05	0,00	0,02	0,05
------------------------	-------	------	------	------

Multiidentiteet:

muusikahuviline	0,09*	0,03	0,06	-0,02
-----------------	-------	------	------	-------

Multiidentiteet:

lähiring (naaber, sõber, pereliige)	0,05	-0,08	0,05	0,02
--	------	-------	------	------

eesti keele oskus		0,34***		0,01
-------------------	--	---------	--	------

 $R^2=43$ $R^2=29$ $R^2=38$ $R^2=25$

Märkus: 10 aastat on elatud pikemat aega (enam kui 6 kuud) mõnes teises riigis kui see, kus praegu elatakse.

RIid ennustas vene noortel peamiselt hea eesti keele oskus, eluga rahulolu, madal etniline eristamine ja eesti noortel eluga rahulolu, kõrge etniline uhkus. MIid ennustas nii vene kui eesti noorte hulgas enda tundmine maailmakodaniku ja eurooplasena ja madal EE. (vt tabel 4.)

Etnilise identiteedi ja riigiidentiteedi seos psühholoogilise heaoluga

Vene noorte etniline uhkus seostus pigem enesehinnanguga ja riigiidentiteet ning eesti keele oskus seostus eluga rahuloluga. Eestlastel seostus etniline uhkus ja riigiidentiteet, riigiidentiteet eluga rahuloluga. (vt tabel 5.)

Tabel 5. Etnilise ja riigiidentiteedi seos psühholoogilise heaoluga

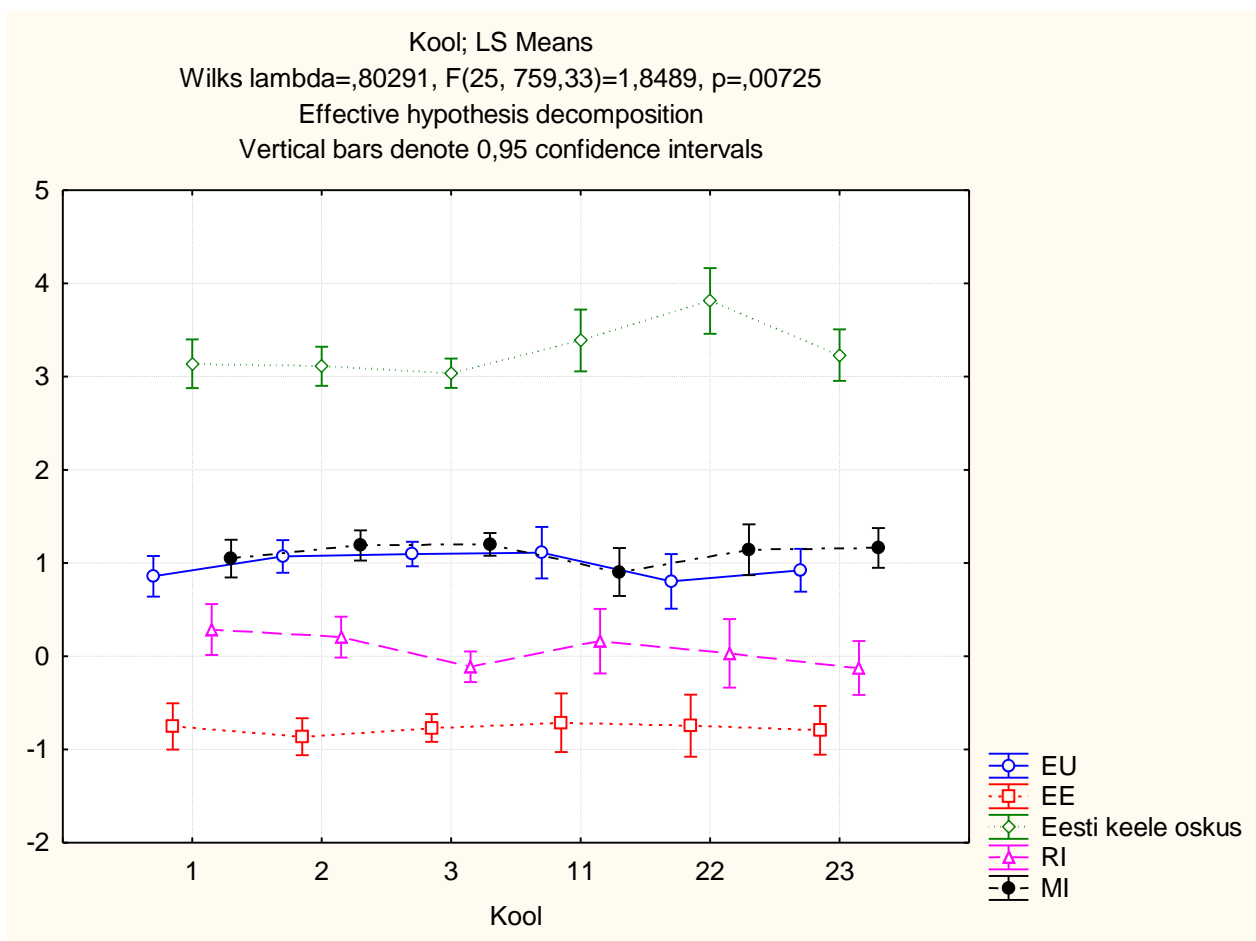
	eesti noored (n=378)		vene noored (n=249)	
	endaga rahulolu	eluga rahulolu	endaga rahulolu	eluga rahulolu
EU	.17**	.18**	.14*	.13*
EE	-0,05	-0,04	-0,06	-0,09
RI	0,06	.16**	0,04	.19**
Eesti keele oskus			0,11	.18**

*Märkus: *, $p < .05$; **, $p < .01$; ***, $p < .001$*

Vene koolide õpilaste riigiidentiteedi, etnilise identiteedi, mitmekultuurilisuse tugevus ja eesti keele oskus erinevates piirkondades

Võrdlesime erinevate piirkondade venekeelsete koolide riigiidentiteedi, etnilise identiteedi ja multikultuursuse tugevust ning eesti keele oskust. Koolide vahel ei olnud statistiliselt olulisi erinevusi identiteedis, küll erines koolide vahel (tõenäoliselt pigem piirkonniti) keeleoskus ($F=3,58, p=.004$) (vt joonis 1.)

Joonis 1. Venekeelsete koolide riigiidentiteet, etniline identiteet, mitmekultuurilisus ja eesti keele oskus

Skaala varieerus -2 kuni 2 EU, EE ja RI (riigiuhkus) puhul ja keeleoskuse puhul 1-5. Koolid 1, 2, 3 asuvad Ida-Virumaal; kool 11 Tartumaal ja koolid 22, 23 asuvad Harjumaal.

EU tähistab etnilist uhkust, EE etnilist eritamist, RI riigiuhkust.

Arutelu

Antud uurimuses tahtsin teada, millises grupis (nooremad või vanemad inimesed) on Eesti riigiidentiteet tugevam. Eeldasin, et võrreldes nende vanemate põlvkonnaga on Eesti riigiidentiteet tugevam vene noorte seas. Integratsiooniprogramm „Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007“ ja „Lõimumiskava 2008-2013“ on tähelepanu pööranud ühiskonna ühtlustamise toetamisele. Integratsiooniprogrammis eesti keele ja kodakondsuse baasil, lõimumiskavas riigiidentiteedi kujundamise kaudu. Vihalemm (2008), Vetiku (2008) uurimusest selgus, et kodakondsus ei ole alati piisav tingimus tugeva riigiidentiteedi saavutamiseks. Ka suhtlemine eestikeelses keskkonnas on vene noorte üks eeldusi olemaks konkurentsivõimeline tööturul (Pavelson, 1998). Antud uuringu tulemustest selgub, et riigiidentiteet on vene rahvusest inimestel jätkuvalt nõrgem kui eestlastel. Muret tekitab noorte venelaste madal riigiidentiteedi tugevus ja etniline uhkus võrreldes vanematega. Ehkki noorte etnilise ja riigiidentiteedi nõrkus võrreldes vanematega on tavaline leid, siis just Eesti riigiidentiteedi seisukohast peaks toimuma läbimurre. Kui praegustel noortel on oma vanemate põlvkonnast nõrgem seotus Eesti riigiga, siis pole põhjust loota, et nende riigiidentiteet oleks 20-30-40 aasta pärast tugevam kui nendel venelastel, kelle noorus möödus Nõukogude Liidus. On ju kümme aastat eesmärgistatud ja välja töötatud strateegiad, kuidas venekeelset elanikkonda paremini Eesti ühiskonda integreerida. Integratsiooniprogrammis ja lõimumiskavas on eesmärgiks võetud etnilise vähemuse haridus ja kultuur. Lootus uuele põlvkonnale, keda ei seo minevikumälestused ajaloost, ei ole end õigustanud. Lõimumiskavas on küll öeldud, et riigiidentiteedi täpsem määratlemine on pikaajaline protsess, ja et riik saab luua ainult tingimused motivatsiooni tekkimiseks inimeses, edasine toimub ühiskonnas iseeneslikult, näitavad uuringud, et siia maani pole muutusi toimunud. Kas võtmesõnaks on siin kool?

Identiteedi arengut kujundavad paljuski kool ja kodu. Kool on üks olulisemaid sotsialiseerumiskohti: kool kohandab, sobitab areneva subjekti ühiskonda. Pavelsoni (1998) arvates sõltub adaptatsiooni edukus koolis jagatavast õpetusest, selle meelsusest, mida kool kujundab ja soodustab. Ka Vassiltšenko, Pedastsaar, Soll, Kala (1998) peavad kriitilisemaks lülits tänases muukeelses haridustegelikuses õpetajat. Ehala (2002) arvates on rahvusliku identiteeditunde kujundamiseks õpilastes oluline, et õpetajad ise väärtustaksid meie kultuuri ja Eesti elu edendajaid, ning oleksid õpilastele eeskujuks. Samas ei ole õpilase kasvatamisel, identiteedi kujundamisel tähtis roll ainult koolil. Õpilaste suhtumist teistesse rahvustesse mõjutab suurel määral ka vanemate suhtumine teistesse rahvustesse (Emler, Frazlen, 1999).

Kitsing (2001) arvab, et mida vähem peetakse kodus oluliseks isamaalisust, seda rohkem peab kool kui riiklik institutsioon sellega tegelema. Antud uurimusest selgub, et ka vanemate venelaste riigiidentiteet on madal. Enamik koolis töötavatest õpetajatest on aga vanema põlvkonna esindajad. Seega võib järeldada, et nii õpetajad koolis kui ka vanemad kodus ei ole lastele, õpilastele eeskujuks riigiidentiteedi kujundamisel. Riiklikus põhikooli ja gümnaasiumi õppekavas (2002) on küll püstitatud väga selged ja kaunisõnalised isamaalise kasvatus eesmärgid, kuid realiseerima peab neid õpetaja.

Varasemates uurimustes (Valk, 2000; Valk, Karu, 2001) on ilmnenu, et eestlastel on venelastest oluliselt kõrge etniline eristamine. Käesoleva töö tulemused näitasid, et eesti noorte etniline eristamine on nõrgenenud. Järelikult on eesti noored muutunud avatumaks teistele gruppidele. Ilmnes ka, et noorte eesti- ja venekeelsete õpilaste etnilises eritamises olulist erinevust ei olnud. Ka siin võib kooli pidada noorte erinevatesse rahvustesse suhtumise mõjutajaks.

Antud uurimuses tahtsin teada, millised on eri gruppides seosed riigiidentiteedi ja etnilise identiteedi vahel, kas vene noorte etniline identiteet on ühildatav Eesti riigiidentiteediga. Tulemustest selgus, et eestlastel ei eristu riigiidentiteet etnilisest identiteedist. Vene nooremal põlvkonnal ei seostunud etniline ja riigiidentiteet. See tulemus (neutraalne seos) tekitab küsimusi kaksikidentiteedi ja mitmekultuurilise inimese ning integratsiooni tulemuslikkuse kohta. Kui eelnevalt takistas kahte kultuuri kuulmist eestlaste suletus, siis nüüd vene noorte suletumaks muutumine. Püstitatud hüpotees, et Eestis elavate venelaste etniline identiteet ja riigiidentiteet pole omavahel seotud, leidis kinnitust. Järelikult tuleks koolis rohkem tähelepanu pöörata vene õpilaste kultuuri ja oma keele säilitamise tähtsuse ja kodanikukasvatuse seostamisele ning rõhutada kaksikidentiteedi – samaaegne kuulumine eesti ja vene kultuuri - võimalikkust ja positiivsust.

Üheks võtmesõnaks riigiidentiteedi kujunemisel ongi erinevate gruppide valmisolek mitmekultuuriliseks identiteediks. Kui tahame, et venelased võtaksid omaks Eesti riigiidentiteedi, siis peab neid olema võimalik kuuluda korraga mitmesse gruppi. Nii vene noored kui vanemad inimesed ning eesti noored on kahte kultuuri kuulumise võimalikkuses ca 80% juhtudest veendunud. Mõlemas vene grupis seostub ka RI selgelt MIga. Erinevus ilmnes eesti vanemate grupis, kus kahte etnilisse gruppi kuulumist pidas võimalikuks oluliselt vähem inimesi. MI ja RI vahel ei olnud seost eesti noortel. Seega, kui venelastel on mitmekultuuriline identiteet üks osa Eesti riigiidentiteedist, siis eestlaste hulgas pole riigiidentiteedi seos mitmekultuurilisusega nii selge. Eesti on mitmekultuuriline riik

„Eesti Lõimumiskavas 2008-2013“ mitmekultuurilisuse eesmärgiseade võtmeks on sallivus, eeldatakse Eesti arenemist tasemele, mis lubab mõista ja sallida rahvuste vahelisi erinevusi, sealhulgas ka erinevaid hoiakuid ajaloo ja naabrite suhtes. Sihiks ei ole muulaste eestistamine, küll aga eestlastega ühise riigiidentiteedi loomine. Antud uurimuse tulemustest võib järeldada, et mitmekultuurilisus on reeglina ühildatav riigiidentiteediga – vene noortel ja vanematel ning eesti vanematel oli nende muutujatevaheline korrelatsioon positiivne. Eesti noortel samas ei seostunud mitmekultuuriline identiteet riigiidentiteediga. Selleks, et mitmekultuurilisus oleks võimalik, on vaja tolerantsust erinevuste suhtes ja kõigi gruppide valmisolekut tunnustada mitmesse kultuuri kuulumise võimalikkust.

Antud uurimuses tahtsin teada, mis oleks erinevates gruppides ühiseks aluseks Eesti riigiidentiteedi väljakujunemisel. Eeldasin, et ühiseks aluseks võiks olla ühtekuuluvustunne maa ja loodusega, samuti tunne, et on võimalik olla nii eestlane kui eurooplane. Üllatav oli suur erinevus vene noorte ja nende vanemate suhtumises Eesti maasse ja loodusesse. Kui riigiidentiteedi ja etnilise identiteedi madalate skooride puhul järeldasin, et kodu ja kool on õpilasele, lapsele eeskujuks, siis selle väite puhul olid vanematel kõrgemad skoorid. Võib küll öelda, et armastus maa ja looduse vastu tuleb vanemas eas, kuid vanem põlvkond on ju noorematele eeskujuks, nagu sai eelnevalt väidetud. Tänapäeva noor on maailmale avatum ja see, et noortele meeldib olla nii eestlane kui eurooplane, on ootuspärane. Siin võib arvata, et vene noorte puhul oli määravam tunda end eurooplasena, mis on selgunud ka uuringust (Valk, Karu-Ketter, Drozdova, 2010) Jällegi oli muret tekitav vene noorte suhtumine Eesti lippu, millest võib järeldada, et ühiskonnal, koolil on mõtlemisainet, kuidas muuta vene noorte suhtumist Eesti riigi sümbolitesse. Et Eesti lipp tekitab vene rahvuses negatiivseid tundeid, näitab ka mai alguses toimunud Eesti lipu põletamised mitmel pool Eesti vabariigis. Jällegi tekib küsimus, miks on vene noortel selline suhtumine riiki, kus nad on sündinud ja kasvanud. Samas tunneb nõukogude ajast pärit põlvkond rohkem rahulolu Eesti ja Eesti päritolu inimeste saavutuste üle ning neile on nooremast põlvkonnast olulisem olla Eesti Vabariigi kodanik.

Uurisin, mis on olulisemad riigiidentiteedi ja MI ennustajad eesti- ja venekeelsetel noortel, sh kas ja millistesse omagruppidesse kuulumine toetab riigiidentiteeti. „Lõimumiskavas 2008-2013“ peetakse oluliseks senisest enam kaasata valitsusväliseid organisatsioone, kodanikuühiskonda laiemalt (Mätlik, 2008). Ka Vetiku (2008) uurimusest selgus, et kodanikuühendused, omagrupid toetavad riigiidentiteedi kujundamist. Vene noorte puhul oli positiivne, et eesti keele oskus toetab riigiidentiteedi teket. Siin saaks kool olla eesti keele õppe kaudu vene noorte riigiidentiteedi kujundaja. Samuti võib järeldada, et kui noored on

eluga rahul, siis on suurem võimalus neid kaasata Eesti ühiskonna ellu. Ootuspäraselt ennustas mitmekultuurilist ID madal etniline eristamine ja maailmakodaniku ning euroopa identiteedi tähtsustamine. Ehk siis mitmekultuurilise ID kujundamist toetab teiste kultuurigruppidega arvestamine, tolerantsus ja sallivus teiste kultuurigruppide suhtes.

Uurisin, millised on seosed Eesti riigiidentiteedi, etnilise identiteedi, eesti keele oskuse ja psühholoogilise heaolu vahel. Vastavalt hüpoteesile seostus nii eesti kui vene noortel riigiidentiteet eluga rahuloluga, etniline identiteet seostus mõlemal grupil nii eluga kui endaga rahuloluga. Vene noortel ilmnis ka seos eesti keele oskuse ja eluga rahulolu vahel. Tulemused kinnitavad varasemaid leide, et edukaks toimetulekuks on vaja nii etnilist kui riigiidentiteeti ehk vähemusgruppide puhul on integratsioon kõige edukam akultuuratsiooni strateegia. Suur osa vene noori peavad eesti keele oskust oluliseks, et ühiskonnas paremini hakkama saada. Arvan, et nad tahavad eesti keelt õppida, eesti keeles õppida. Nõustun Sutropiga (2008), kelle arvates paljud eestivenelased tunnetavad, et ühiskonna avalik sfäär on nende jaoks suletud, kahjuks tunnetavad nad avaliku sfääri sidususe poliitikat, (koolireform) assimilatsioonina. Eesti keele õppe kõrval, mis on äärmiselt oluline, tuleks selgemalt kommunikeerida ka kooli rolli vähemuste etnilise ID toetamisel.

Uurisin ka kolme erineva piirkonna koolide õpilaste riigiidentiteeti. Kuna piirkondade vahel koolides suuri erinevusi ei olnud, siis ei saa rääkida koolide erinevatest õppe- ja kasvatustingimustest, mis mõjutavad õpilaste riigiidentiteedi kujunemist. Ehk teisisõnu: muutuste läbiviimine ei sõltu vaid üksikute õpetajate heast tahtest. Koolides on õppe- ja kasvatustegevuse aluseks õppekava, mille elluviijad on õpetajad. Peaksime endale esitama küsimused: „Kuidas kujundada head kodanikke?“, „Millist ühiskonda me tahame?“ Need on kaks põhilist küsimust, kui me räägime hariduse rollist ühiskonna kujundamisel. Oluline on mõista, millist ühiskonda me tulevastele põlvkondadele loome.

Antud magistritöö teema oli väga huvitav. Minu panuseks projektis oli andmete kogumine, analüüsimine, järelduste tegemine. Antud teemat võiks edasistes uuringutes arendada, uurides just kooli rolli nii etnilise kui riigiidentiteedi kujundamisel. Uues põhikooli õppekavas ja gümnaasiumi õppekavas (2011) on suurt rõhku pandud just väärtuste kujundamisele ja lõiminguks. Huvitav oleks teada, kuidas toimub õppekava rakendamine just identiteetide kujundamise seisukohalt lähtudes. Samuti võiks uurida õpetaja rolli õpilase identiteedi kujundamisel.

Kasutatud kirjandus

- Almond, G.V and Verba, S. 1963, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Newbury Park, CA
- Ashmore, R. D., Deaux, K, & Mc Laughli-Volpe, T. (2004). An organizing framework for collective identity: articulation and significance of multidimensionality. *Psychological Bulletin*, 130, 80-114.
- Austin & S. Worchel .1982. (Eds.). *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks-Cole CA: Brooks-Cole.
- Berry, J.W. 1982. *Ethnic identity and equality*. Toronto: University of Toronto Press.
- Berry, J. 1990. Ethnic Identity, Immigration, and Well-Being: An Interactional Perspective *Journal of Social Issues Volume* 57, Issue 3, 493–510.
- Berry, J. W. 1997. Immigration, Acculturation, and Adaptation *Applied Psychology Volume* 46, Issue 1, pages 5–34.
- Berry, J. W., Kim, U. Minde, T. & Mok, D. 1987. Comparative studies of acculturative stress. *International Migration Review*, 21 , 491-511.
- Berry, J. W, Phinney, J. S., David L. Sam,, D. L., Vedder, P. 2006. Immigrant Youth: Acculturation, Identity, *Applied Psychology Volume* 55.
- Brubaker,R. 1992. *Citizenship and Nationhood in France and Germany* (Cambridge, MA: Harvard University Press).
- DeVos, G. A. 1980. Ethnic Adaptation and Minority Status *Journal of Cross-Cultural Psychology* ,vol. 11 no. 1 101-124.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., and Griffin S. (1985) “The satisfaction with life scale”. *Journal of Personality Assessment* 49, 1, 71.
- Ehala, M., Kerge, K., Niglas, M. 2002. Eesti keele kui teise keele õpetaja pädevusmudel ja koolitusvajadus: uurimuskokkuvõte. Eesti keele Sihtasutus.
- Emler, Frazlen, 1999. Politics: The Education effect. *Oxford Review of Education*, 25(1/2), 251-273.
- Frable, D. E. S. 1997. Gender, Racial, Ethnic, Sexual, and Class Identities. *Annual Review of Psychology*, 48, 139-162.
- Garcia, J. 1982. Ethnicity and Chicanos: Measurement of ethnic identification, identity, and consciousness. *Hispanic Journal of Behavioural Studies*, 4, 295 -314.
- „Gümnaasiumi riiklik õppekava“ Vabariigi Valitsuse 06.01.2011 määrus nr 2.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/114012011002>

- Heidmets, M., Lauristin, M. 1998. Sissejuhatus: mitmekultuurilise Eesti valikud. Lauristin, M., Vare, S., Pedastsaar, T., Pavelson, M (Toim.) *Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele.*, 7-17.
- Isajiw, W. (1990). Ethnic identity retention. In: *Ethnic identity and equality: Varieties of experience in a Canadian city*. Toronto, Canada: University of Toronto Press.
- Keefe, S. E. 1992. Ethnic Identity: The Domain of Perceptions of and Attachment to Ethnic Groups and Cultures *Human Organization*, 51, 35-43.
- Kincheloe, J. L. and Shirley R Steinberg, S. R. 1997. *Changing Multiculturalism* Changing Education Series, Buckingham, Open University Press, Pb 0 335 19483 4.
- Kirss, L., Vihalemm, T. 2007. Hariduslik integratsioon. *Vajadus ja teostatavusuuringu lõpparuanne*, RIP 2008-2013, Tartu.
- Kitsing, M. 2001. Rahvusliku identiteeditunde kujundamine õpilastes. Magistritöö, juhendaja T. Pedastsaar, Tartu Ülikool.
- Korts, K., Vihalemm, T. 2008. Rahvustevahelised suhted, kontaktid ja meie-tunne. *Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring aruanne*, 107-11.
- Kymlicka, 1995 *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- La Fromboise, T., Hardin L. K. Coleman, Gerton, J. 1993. Psychological impact of biculturalism: Evidence and theory. *Psychological Bulletin*, 114.
- Lauristin, M. 1997. Eesti kultuuri perspektiivid meediaühiskonnas globaliseeruv maailmas. Kulu, H., Metsis, K., Tammaru, T. (Toim.) *Eestlane olla ... Eesti keel ja kultuuri perspektiivid*, 115-120, Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lauristin, M. 2007. Kodakondsus: kodanikud ja mittekodanikud. *Vajadus ja teostatavusuuringu lõpparuanne*, RIP 2008-2013, Tartu. *teostatavusuuringu lõpparuanne*, RIP 2008-2013, Tartu.
- Liebkind, K. 1994. Ethnic identity and acculturative stress - Vietnamese refugees in Finland. *Migration, Nordic Issue*, 23-24, 155-177.
- Marcia, J.E. 1966. Development and validation of ego identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 551-558.
- Mätlik, T. 2008. Valdkondlik arengukava „Eesti Lõimumiskava 2008-2013“ *Integratsiooni kontseptuaalsed alused ja parimad praktikad*, 8-12, Integratsiooni Sihtasutus.
- Noels, K., Clement, R., Gordon, P. 1996. Language, identity, and adjustment: The role of linguistic self-confidence in the acculturation process. *Journal of Language and Social Psychology*, 15(3), 246-264.

- Oksaar, E. 1998. Mitmekeelsus, mitmekultuurilisus ja kultuuridevaheline suhtlemine.
Lauristin, M., Vare, S., Pedastsaar, T., Pavelson, M (Toim.) *Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele*, 69-80, Tartu Ülikool.
- Parham, T. A., Helms, J. E. 1981. The influence of Black students' racial identity attitudes on preference for counselor's race. *Journal of Counseling Psychology*, 28, 250-258.
- Pavelson, M., Trasberg, K. 1998. Mitmekultuurilise hariduse globaalsest kontekstist.
Lauristin, M., Vare, S., Pedastsaar, T., Pavelson, M (Toim.) *Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele*, 21-29, Tartu Ülikool.
- Phinney, J. S. 1990. Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research.
Psychological Bulletin, 108(3), 499-514.
- Phinney, J. S. 1991 Ethnic Identity and Self-Esteem *Hispanic Journal of Behavioral Sciences* May 1991 vol. 13 no. 2, 193-208.
- Phinney, J. S. 1992. The multigroup ethnic identity measure: A new scale for use with diverse groups. *Journal of Adolescent Research*, 7(2), 156-176.
- Phinney, J. S. 1992. Ethnic identity and self-esteem: an exploratory longitudinal study
Journal of Adolescence, 15 (3), 271-281
- Proos, I., Pettai, I. 2007. Rahvussuhted ja integratsiooni perspektiivid Eestis. Tallinna Linnakantslei, OÜ Saar Poll.
- Pullmann, H. 2007. Juhendaja isiklik kommunikatsioon
- Pullmann, H., Allik, J. 2000. General self-esteem: measurement and relation to academic abilities: master thesis. University of Tartu Department of Psychology
- “Põhikooli riiklik õppekava” Vabariigi Valitsuse 06.01.2011 määrus nr 1.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/114012011001>
- Realo, Anu (2007). Juhendaja isiklik kommunikatsioon.
- Rex, J. 1996. 'National Identity in the Democratic Multi-Cultural State', *Sociological Research Online*, vol. 1, no. 2,
- Riiklik programm „Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007“. Integratsiooni Sihtasutus, Tallinn 2000.
- Riiklik programm „Eesti Lõimumiskava 2008-2013“, Vabariigi Valitsuse 11.06.09. korraldus nr 236
http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Loimumiskava_2008_2013.pdf
- Roccas, Sonia, Gabriel Horenczyk, and Shalom Schwartz (2000) “Acculturation discrepancies and well-being: the moderating role of conformity”. *European Journal of Social Psychology* 30, 3, 323-334.

- Aune Valk¹, Kristel Karu-Kletter¹, and Marianna Drozdova²
http://www.kirj.ee/public/trames_pdf/2011/issue_1/Trames-2011-1-33-59.pdf
- Rosenthal, D., A., Hrynevich, C. 1985. Ethnicity and Ethnic Identity: A *Comparative Study of Greek-, Italian-, and Anglo-Australian Adolescents International Journal of Psychology* 20, 3, 4, 723-742.
- Rosenberg, M. 1986. *Conceiving the Self*. Melbourne: Kreiger
- Runblom, H. 1996. On Being Swedish in America. The Search for Identity, *Scandinavian Review*, 84.
- Smith, E.M.J. 1989. Black Racial Identity Development. *Counseling Psychologist*, 17:277–88
- Sutrop, M. (2008, 4. okt) Otsides Eesti ühiskonnas, *Eesti Päevaleht*.
- Tajfel, H. 1978. *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*, London: Academic Press.
- Tajfel, H. 1981. *Human groups and social categories : studies in social psychology* Cambridge University Press, Cambridge.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. 1987. *Rediscovering the Social Group: A Self-Categorization Theory*, Oxford: Blackwell.
- Toots, A., Idnurm, T., Ševeljova, M. 2006. Noorte kodanikukultuur muutumas ühiskonnas. Üle-eestilise kodanikukasvatuse kordusuuringu lõppraport, Tallinn.
- Valk, A. 2001. Two facets of ethnic identity: ethnic pride and ethnic differentiation. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikool Kirjastus.
- Valk, A., Karu, K. 2001. Ethnic attitudes in relation to ethnic pride and ethnic differentiation. *Journal of Social Psychology*, 5, 583-603.
- Valk, Aune; Karu-Kletter, Kristel, Drozdova, Marianna (2011). Estonian Open Identity: Reality and ideals. *Trames* 15(1), 33–59.
- Vassiltšenko, L., Pedastsaar, T., Soll, M., Kala, U. 1998. . Venekeelse kooli erinevate mudelitega seotud ootused ja kartused haridussubjektide seas. Lauristin, M., Vare, S., Pedastsaar, T., Pavelson, M (Toim.) *Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele*, 149-185 Tartu Ülikool.
- Vetik, R. 2008. Riigiidentiteet ning ühiskonna avaliku sfääri sidusus. *Eesti ühiskonna Integratsiooni monitooring 2008 aruanne*, 164-179.
- Vihalemm, T. 2008. Keeleoskused ja hoiakud. *Eesti ühiskonna Integratsiooni monitooring 2008 aruanne*, 71-80.
- Waterman, A. S. 1984. Identity formation: Discovery or creation? *Journal of Early Adolescence*, 4

- Ward, C., & Kennedy, A. 1994. Acculturation strategies, psychological adjustment, and sociolcultural competence during cross-cultural transitions. *International Journal of Intercultural Relations*, 18, 329–343.